

Maailma Vaade

#23 | 2014

NATO läbi Obama, prantslaste ja soomlaste prisma

Venemaa ja Euroopa kultuuriline konflikt

Strateegiline malepartii Lähis-Idas

Šotimaa ja Kataloonia iseseisvusliikumised

Erakogu

Kui on juttu Neljandast maailmasõjast, siis peab kusagile paigutuma ka Kolmas maailmasõda. Eks see ole islamiäärmusliku terrorismi sõda muu maailma vastu. Tõepoolest, maailmasõda on selle sõja kohta kohane öelda küll. Ei taba terrorism ju sugugi mitte ainult Läänt, vaid ka Hiinat, Venemaad, Indiat, Aafrika riike ja kõige tipuks islamimaid endid. Keegi ei ole terrorismi eest kaitstud. Kõik peavad olema valmis, et terrorism tabab just neid. Jääb üle ainult mõtiskleda, millal Kolmas maailmasõda algas – kas Lahesõjaga, Venemaa–Tšetšeenia sõjaga, New Yorgi terroriaktiga 11. septembril 2001, Talibani ja Saddam Husseini kukutamisega, araabia kevade ning Süüria kodusõjaga või Islamiriigi tekkega. Selge on aga see, et Kolmas maailmasõda käib.

Maailm on rahutum kui kunagi pärast 1991. aastat. Francis Fukuyama ennustus ajaloo lõpust ja liberaalse demokraatia jäädavast võidust on rännanud lõplikult prügikasti. Mõistagi ei saa alatahtsustada Bosnia ja Rwanda genotsiidi, al-Qaeda terroritegevust ega Venemaa–Gruusia sõda. Ent tänane maailm on lausa kahe maailmasõja lävel korraga. Andrei Illarionov, president Putini kunagine nõunik, on nimetanud Venemaa agressiooni Ukrainas Neljanda maailmasõja proloogiks. Kas Ukrainast saab alguse Venemaa sõda kogu maailma vastu, ei oska keegi ennustada. Annaks jumal, et mitte. Kuid valmistuda selleks tuleb.

Asümmeetrilises sõjas ei ole sageli rindejoont, sõdivad sõdurid, kellel ei ole riigi eraldusmärke, riigid koguni eitavad, et nad oleksid sõjas. Kuid ometi – sõda käib ja see on väga verine. Need mittesõduritest sõdurid on hea väljaõppega ja kasutavad võimsaid ning moodsaid relvi. Nad on varustatud luureandmetega vastase kohta. Kuid nad ei kanna vastutust sõjaõiguse mõttes. Nad ei ole seotud ühegi rahvusvahelise õigusaktiga ega tunnusta ühegi riigi suveräänsust enda suhtes. Nende suhtes ei kehti mingid reeglid ja inimesed ei saa kunagi olla kindlad, mis

nendega juhtub, kui nad selliste sõdalaste kätte satuvad.

Niisiis, võibki juhtuda, et Kolmas ja Neljas maailmasõda toimuvad ühel ja samal ajal. Võib-olla isegi ühes ja samas kohas. Ning eri maailmasõdades osalejad võivad ühes olla liitlased, teises aga vaenupooled.

Tuleb tunnistada, et maailm on peataolekus ega leia tõhusat retsepti, kuidas olukorrast välja tulla. Jutt, et NATOt ei ole enam vaja, kuna sõdasid ei tule, on päevakorrast maas. NATOt on just sellisel kujul vaja ja samade eesmärkidega, nagu see 1949. aastal loodi. Vaja oleks täendada lepingulisi suhteid asümmeetrilise sõja sätetega, mis hõlmavad kübersõda, infosõda, partisanisõda, rohelisi mehikeisi ja agressiooni tuvastamist olukorras, kus agressori osalust on raske tõestada. Euro-Atlandi koostöö on täna aktuaalsem kui kunagi pärast külma sõja lõppu. President Obama visiit Eestisse ja kinnitus, et NATO kaitseb kõiki oma liikmeid kõigi vahenditega, on sama oluline uue suure sõja ärahoidmisel, kui see oli 1950. aastatest 1980. aastate lõpuni. Seepärast oleme sisustanud käesoleva numbriga eeskätt just euro-atlantiliste teemadega. ■

Pro Patria 20

Käesoleva ajakirjanumbril ilmumise tähistab oma 20. tegevusaastat üks Maailma Vaate väljaandjatest – Pro Patria Koolituskeskus.

1994. aasta 7. novembril toimunud asutamiskoosolekul panid Isamaa juhtpoliitikut demokraatlike lääneriikide eeskujul aluse esimesele poliitilisele mõttekojale Eestis. Erakonnaliikmete ehk uue põlvkonna poliitikute koolitamise kõrval sai Pro Patriale ülesandeks avatud turumajanduse ning Euroopa Liidu ja NATOga ühinemise ideede levitamine.

Möödunud 20 aasta jooksul on Pro Patria koolituskeskus andnud välja rea maailmavaatelisi trükiseid ning korraldanud kümneid ja kümneid konverentse. Rah-

vusvahelise koostöö kaudu on õnnestunud luua arvukaid foorumeid nii sise- kui ka välispoliitilisel tähtsate teemade arutamiseks. Mitmed Maailma Vaate autorid on jõudnud ajakirja veergudele tänu konverentsidele ja loodud rahvusvahelisele võrgustikule.

Suurt tänu väärivad Pro Patria koostööpartnerid, esmajoonel Konrad Adenaueri Fond, Wilfried Martensi nimeline Euroopa Uuringute Keskus, Robert Schumani Fond, Euroopa Rahvapartei fraktsioon Euroopa Parlamendis ja Tunne Kelam, ning kindlasti kõik esinejad ja osalejad, kirjutajad ja lugejad. Palju õnne!

www.propatria.ee

Üleatlandilised suhted läbi Obama prisma: muutused, millesse saame uskuda

Matthew Crandall

Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste suhete lektor

Barack Obama valiti Ameerika Ühendriikide presidendiks 2008. aastal ainulaadsetes olukorras. Oli kriisi, majanduslanguse ja depressiooni aeg ning nii valiti ta ametisse lootuse ja erutuse lainel. Juba aastakümneid polnud ühelgi presidendil olnud sellist paljulubavat rokkstaari staatust. Tema valimisloosung „muutused, millesse saame uskuda” väljendas täpselt seda, mida inimesed kogu maailmas tundsid. Kui ootused Obama sisepoliitika kohta olid kõrged, siis välispoliitika puhul olid need kõige kõrgemad.

Pärast kaheksat aastat George W. Bushi valitsemist oli Ameerika Iraagi ja Afganistani sõjas ummikusse jooksnud. Suhted islamimaailmaga olid Bushi terrorismivastase võitluse tõttu pingestunud. Kannatada olid saanud ka suhted Euroopaga, suures osas viimase vastuseisu tõttu Iraagi sõjale, kus USA üritas jaga-ja-valitse-võtetega legitimeerida oma ühepoolset strateegiat. Selleks jagas USA Euroopa „uueks” ja „vanaks” ning kasutas mõistet „tahtekoalitsioon”, mille puhul võib eeldada, et on olemas ka vastaliste koalitsioon. See taust seletabki, kuidas Barack Obamale pandud ootused said nii kõrgeks kasvada.

Kõigest paar kuud pärast ametisseastumist sai ta 2009. aasta Nobeli rahupremia, mis anti talle eeldusega, et ta suudab paljusid talle pandud kõrgeid ootusi täita. Selle eelduse tekkes olid valdavalt süüdi kaks tema rokkstaarikõnet, millest ühe pidas ta Berliinis ja teise Kairos. Enne, kui Obama 2008. aastal presidendiks sai kogunes Berliini tema kõnet kuulama ligi 200 000 inimest. Obama nimetas end maailmakodanikuks ning nõudis Iraagi sõja lõpetamist ja edusamme tuumarelvade leviku vastases võitluses. Veidi hiljem, 2009. aastal, kõneles Obama Kairos uuest algusest lääne- ja islamimaailma vahelistes suhetes, mis on kantud vastastikusest austusest ja ühistest huvidest. Paistis, et see on ka uus algus USA välispoliitika jaoks.

Euro-Atlandi muutuvad suhted

Kuigi paljud Euroopa liidrid olid rahul Obama valimisega USA presidendiks, tõi see kohe ka päevavalgele varjatunud pinged üleatlandilistes suhetes. Obama lubas kõigi suureks rõõmuks toetada mitmepoolsust ja diplomaatiat, kuid sellega avaldas ta ka oma posteuroopaliku maailmavaate. Obama, kes on suhteliselt noor (sündinud 1961. aastal, s.t ta on George W. Bushist 15 aastat noorem), pole Teisest maailmasõjast või külmast sõjast just liiga palju mõjutatud. Ta kasvas üles Hawaiiil ja elas mõnda aega ka Indoneesias. See maailmavaade koos maailmas toimuvaga tähendas, et üleatlandilisi suhteid ootavad ees uued väljakutsed.

Esimene neist oli otsus seada suhted Venemaaga uutele alustele. USA–Venemaa suhted olid head olnud lühikese aja jooksul, kui Putin esimest korda presidendiks sai. Putin oli ka esimene, kes helistas pärast 11. septembri sündmusi George W. Bushile, et väljendada oma kaastunnet. Võib-olla nägi Putin selles võimalust legitimeerida Venemaa kõvakäe-poliitikat Kaukaasia äärmusluse suhtes. Kuigi USA suhted Venemaaga olid Bushi valitsemisajal saanud paljutõotava alguse, läksid need Venemaa kindla vastuseisuga Iraagi sõjale kiiresti hapuks. NATO laienemise ja raketitõrjeplaanidega halvenesid suhted veelgi. Obama otsus suhted Venemaaga uutele alustele seada valmistas erilist muret Ida-Euroopa riikidele, kes on Venemaa suhtes traditsiooniliselt skeptilisemad. Veel rohkem muret tekitas aga Obama otsus orienteerida USA välispoliitika ümber Aasia suunas.

See otsus oli Euroopa liitlaste jaoks problemaatiline mitmel põhjusel. Esimene neist oli sõnastuslik. Ümberorienteerumine ehk ümberpöörd tähendab, et mingi jõud pöördub ühest piirkonnast ära teise poole. Obama meeskond pidi Euroopa liitlaste rahustama, et Aasia poole pöördudes ei pöördu nad oma Euroopa liitlastest ära, vaid loodetavasti pöörduvad nad koos Euroopa liitlastega maailma teiste piirkondade poole. Hiljem nimetati see

Erakogu

poliitika taas- või ümbertasakaalustamiseks (ingl k *rebalance*), mitte ümberpöördeks. Euroopa hirmude tulle lisas õli juurde ümberorienteerimise teine ja ilmsel aspekt. USA paigutas Austraaliasse ja Guami saarele rohkem vägesid. Samal ajal vähendas USA oma sõjaväelaste ja sõjavarustuse hulka Euroopas. Raketitõrjeplaane võeti seoses uue Venemaa-poliitikaga tagasi. Pinged üleatlandilistes suhetes on alati olemas olnud. Selle kohta on olemas Robert Kagani kuulud ütlus: „Ameeriklased on Marsilt ja eurooplased Veenuselt”. Kuid need pinged tähendasid üleatlandiliste suhete jaoks sootuks midagi muud.

Muutused olid toimunud osaliselt Obama maailmavaate pärast, aga ka USA muutunud huvide pärast. Hiina tõusu tõttu oli USA sunnitud selles piirkonnas olema aktiivsem. Pingete taga ei olnud USA ja Euroopa vahelisi sügavaid eriarvamusi või ühe poole vastumeelsust mingi poliitika suhtes. Need sündmused näitasid hoopis, et Euroopa tähtsus Ameerika Ühendriikide jaoks väheneb. USA roll NATO Liibüa-operatsioonis ainult kinnitas seda. USA näitas selgelt välja, et tal on piirkonna vastu vähe huvi, õhutas Euroopat ise operatsioonis liidrirolli võtma. Paljud USA eksperdid nimetasid seda poliitikat „tagant juhtimiseks”. Euroopas kartsid paljud, et USA hakkab Euroopa asemel eelistama Aasia ja Vaikse ookeani piirkonda.

Scanpix

5. september 2014, Cardiff, Wales. Taani peaminister Helle Thorning-Schmidt, Hollandi peaminister Mark Rutte, Sloveenia peaminister Alenka Bratušek, Horvaatia president Ivo Josipović, NATO peasekretär Anders Fogh Rasmussen, Ühendkuningriigi peaminister David Cameron, Ameerika Ühendriikide president Barack Obama ja Rumeenia president Traian Basescu jälgimas sõjalennuki möödasõitu NATO tippkohtumise teisel päeval Newportis Lõuna-Walesis.

Tagasitulek

Paistis, et need trendid jätkuvad igavesi – põhjuseks Hiina tõus, Afganistani ja Iraagi sõdade lõpp ning muud globaalsed teemad, nagu näiteks piraatlus, mis tõmbasid USA huvi Euroopalt ära. Aasia poole ümberorienteerumine aga osutus lühiajaliseks ja selle asemel on toimunud teine pööre, seekord Euroopa poole tagasi.

Viimasel paaril aastal on nii Ameerika Ühendriike kui ka Euroopat tabanud mitu majanduslikku ja julgeolekuprobleemi. Nende tulemusel on partnerlusuhted uuenenud. USA jaoks on potentsiaalseks väljakutseks koostöö BRICSi riikidega (Brasiilia, Venemaa, India, Hiina ja Lõuna-Aafrika Vabariik). Need asutasid hiljuti uue arengupanga ja liiguvad alternatiivse ülemaailmse finantsüsteemi loomise suunas. Euroopa maadleb edasi majanduslike probleemidega. Kuigi „eurokriis“ enam otseselt ei ähvarda, paistab et tööpuudusel ja toppaval majanduskasvul lõppu ei tulegi. Osalt nende probleemide tõttu sündiski atlantiülene kaubandus- ja investeerimispartnerlus (TTIP), lihtsaltalt öeldes ELi ja USA vabakaubandusleping. Kuigi Obama ei ole just vabakaubanduslepete suur toetaja, on ta väga selle lepingu pooll. Selle lepingu tulemusel peaks SKP kasv kiirenema ja tekkima juurde töökohti, kuna

leping näeb ette eeskirjade ühtlustamise, mis vähendaks tehingukulusid nii kaupade kui ka teenuste puhul. Nii mõneski mõttes kinnistaks see leping USA ja Euroopa rolli ülemaailmse finantsüsteemi liidritena. Vaatamata USA majandushuvidele Aasias viis geopoliitiline areng USA ja Euroopa kui liberaalse majanduskorra liidrid omavahel uuesti kokku.

Obama uus Venemaa-poliitika ei kestnud kaua. Kuigi USA teeb Venemaaga jätkuvalt koostööd mitmes tähtsas valdkonnas, nagu näiteks terrorismi- ja tuumarelvade leviku vastane võitlus ning rahvusvaheline kosmosejaam, on praegused USA–Venemaa suhted külma sõja järgse ajastu madalaimas seisus. See ei ole tingimata Obama süü. Suhteid Venemaaga on üritanud parandada mitu USA presidenti. Kellelgi ei ole see õnnestunud. Kuigi Soome ja Hiina on näidanud, et suhted Venemaaga võivad olla ka positiivsed (või vähemalt normaalsed), on see USA jaoks osutunud eriti raskeks. USA headest kavatsustest kantud poliitika Venemaa naaberriikides tingis Venemaa ülitundlike geopoliitiliste huvide tõttu suhete halvenemise Venemaaga.

Ukrainas jätkuv konflikt on Obama tagasipöördumise Euroopa poole tsemendeerinud. Selle asemel, et vihjata, et Euroopal on rohkem kaotada ja ta peaks seetõttu ise juhirolli asuma, on USA ise

hakanud Venemaa-vastaseid sanktsioone juhtima ja NATO liitlasi, eriti Baltimaad ja Poolat rahustama. Tallinnas pidas Obama veel ühe rokkstaarikõne, kus ta kordas, et kõik NATO liikmesriigid on võrdsed ja et NATO jääb kindlaks kollektiivsele kaitsele. See ja teised NATO-poliitikas tehtud sammud on pannud nii mõnegi spekulerima, et NATO taaselavdamisest saab Obama suurim pärand.

Ukraina konflikti kõige huvitavamad sündmused on need, mis ei ole veel toimunud. Euroopa liitlased ei ole Venemaa-poliitikas väga suurtel erimeelsustel (kui välja arvata ainus erand: Prantsusmaa Mistrali laevade müük Venemaale). Nii ei ole see olnud igatahes varasemates konfliktides, nagu näiteks Iraagi sõda ja NATO Liibüa-operatsioon. Lisaks ei ole Venemaa agressioon Ukrainas lõhestanud BRICSi riike. Teised BRICSi riigid on jäänud väga ettevaatlikuks ega ole tõtanud Venemaad kritiseerima, et säilitada solidaarsus. See areng on USA tagasipöördumise Euroopa juurde kinnistanud.

Kuigi tagasipöördumise üks tähtsamaid sündmusi oli muidugi Ukraina kriis, ei ole see kindlasti ainus. Vahepeal on Iraak langenud kaosesse, kus ISIS, radikaalne sunniitide rühmitus, on eesmärgiks võtnud kalifaadi loomise Iraagi ja Süüria aladel. Vastu tahtmist on Obama koos-

tanud plaani ISISi vastu võitlemiseks. Selleks on ta koondanud rühma riike, kellest enamik on Euroopast, kuigi ka mitu Araabia riiki on lubanud mitmel moel aidata. See on mõneti sarnane Bushi tahtekoalitsiooniga. Nii, nagu kukkus läbi Obama pööre Aasia poole, ei ole ta saavutanud ka eesmärki parandada suhteid islamimaailmaga. Kokkuvarisenud unistuste tuhas on aga alles jäänud konkreetsed tegevusplaanid vanade Euroopa liitlastega.

See ei tähenda, et üleatlandilistes suhetes ei ole probleeme või et neid tulevikus ei teki. Suhetele heidab tänini varju Saksaama ja USA spiooniskandaal, osutades püsivale usaldamatusele. Tulevikus tekib kindlasti probleeme lisaks. Kuid vähemalt lähitulevikus paistab, et need probleemid jäävad kõik tavapärastesse piiridesse, kus üleatlandilised suhted on nii Euroopa kui ka USA jaoks kõige olulisemad.

Barack Obama valiti USA presidendiks ülesandega muuta maailma. Kuus aastat hiljem on ta uuendanud NATOt, kindistanud suhteid Euroopaga, kõnelenud külma sõja järgse ajastu karmimaid sõnu Venemaa aadressil ja alustanud Euroopa liitlaste toel uut sõjalist operatsiooni Iraagis. Obama ei muutnud maailma, vaid maailm muutis teda. Viimase kuue aasta sündmuste tõttu on Obama maailmavaade nüüd vägagi Euroopa-keskne. Ja see on muutus, millesse Euroopa saab uskuda. ■

Prantsusmaa ja üleatlandiline side

Kalev Stoicescu

Rahvusvahelise Kaitseuringute
Keskuse teadur

Üleatlandiline side, mida on tihti nimetatud NATO liitlasi poliitiliselt kokku siduvaks tsemendiks ja Euroopa julgeoleku alustalaks, on ühtlasi ka alliansi tugevuse indikaator. NATO tugevus ei seisne pelgalt selle liikmesriikide sõjaliste võimete ning relvastuse ja relvajõudude suuruse matemaatilises summas, millesse USA panustab suurima osa, vaid eelkõige USA strateegilises huvis Euroopa (kaitsmise) vastu ning eurooplaste suutlikkuses hoida üleatlandilist sidet tugevana. NATO on püsinud viimased 65 aastat ühtse ja tugeva liiduna, vaatamata ajuti tekkinud liitlastevahelistele pingetele, näiteks Türgi–Kreeka vahelise sõja oht Küprose kriisiga seoses 1974. aastal või nn vana Euroopa liidrite vastandumine president George W. Bushile Iraagi kriisi ajal 2003. aastal. Samas, üks üleatlandilise sideme arengu väga oluline tegur, mida ma nimetaksin omamoodi poliitiliseks baromeetriks, on alati olnud Prantsusmaa roll alliansis ning selle erilise ja isepäise riigi suhted USAga.

Alliansi asutajaliige, solvunud lahkuja ja uhke tagasituliija

NATO asutamisest saadik, s.o 1949. aastast kuni 2008. aastani määras Prantsusmaa suhtumist ja osalemist alliansis kindral Charles de Gaulle'i poolt kujundatud poliitika ehk gaulle'ism. Prantsusmaa on NATO asutajaliige, Prantsusmaal

asusid algusest peale alliansi peakorter ja muud olulised struktuurid, baasid jne. 1966. aastaks pingestusid ühelt poolt Prantsusmaa ning teiselt poolt USA ja Suurbritannia vahelised suhted niivõrd, et Prantsusmaa riigipea näitas NATO-le ust. Kõik NATO struktuurid ja liitlaste väed pidid lahkuma Prantsusmaalt viivitamata. NATO peakorteriks sai – kiiremas korras – Brüsseli äärelinnas alles ehitatud haigla hoone. Prantsusmaa jäi eemale NATO sõjalistest struktuuridest tervelt 43 aastaks, olles edasi alliansi liige ning osaledes järjepidevalt poliitilistes aruteludes ja otsustusprotsessis. Alles 1995. aastal püüdis president Jacques Chirac taas NATO-le läheneda ning Prantsusmaa hakkas koos oma liitlastega osalema sõjalistes operatsioonides, sealhulgas endises Jugoslaavias ja Afganistanis. NATO suure kadunud poja ehk Prantsusmaa naasmise alliansi sõjalistesse struktuuridesse vormistas lõpuks president Nicolas Sarkozy 2009. aastal Strasbourg-Kehl'i tippkohtumisel.

Prantsusmaa julgeoleku- ja kaitsepoliitika on nendes ajalooetappides järjest muutunud ning praeguseks on selle riigi poliitilised suhted USA ja Suurbritanniaga võrreldamatult soojemad ja asjalikumad kui kunagi varem, kuid gaulle'ismi peamised printsiibid toimivad teatud mõttes – paradoksaalselt – tänapäevani. Prantsusmaa ei osale jätkuvalt, ainsa liitlasena, NATO tuumaplaneerimisgrupi (NPG) töös ning ta on selgelt kinnitanud oma järjestikustes riiklikes julgeoleku ja

Erakogu

kaitse valgetes raamatutes (2008. aasta ja 2013. aasta *Livre Blanc de la Sécurité et de la Défense Nationale*), et ta jätab igal juhul endale õiguse ise otsustada oma relvajõudude kasutamise üle vastavalt enda poolt konkreetsele kriisiolukorrale antud hinnangule.

Gaulle'ism

Kuid mingem korra ajas tagasi gaulle'ismi (eesti keeles ka gollism) alglatete juurde. Britid on olnud prantslaste ajaloolised rivaalid või ajuti koguni vaenlased (selle kohta soovitan kindlasti lugeda Stephen Clarke'i raamatut „A 1000 years of annoying the French”, e. k „Tuhat aastat prantslaste tüütamist”). USA aga tõusis Teise maailmasõja järel otsustavalt esile läänemaailma domineeriva üliiriigina ning algas inglise kee-

Scanpix

16. jaanuar 2013. Kuninglikud õhujõud osutavad Prantsusmaale logistikaabi – Elevandiluurannikult Abidjanist Malile Bamakosse suunduvast kuninglike õhujõudude C17 kaubalennuki pardal on näha Prantsuse armee Land Rover ning alused toidupakkidega. Prantsusmaa koos oma NATO-liitlaste brittide, USA, Saksamaa, Belgia, Kanada ja Taaniga saatis oma väeüksused Malile, kus mõne nädalaga komplekteeriti 3000 isikkoosseisuga kontingent ECOWAS.

le ülemaailmne võidukäik (prantslaste arvates muidugi prantsuse keele arvel). Paljude prantslaste anglo-amerikanofoobia süvenes. Prantslased panid kõik ingliskeelsed rahvad (ka kanadalased, austraallased ja uusmeremaalased) ühte patta, nimetades neid anglo-saksideks, millel on enamasti pigem negatiivne alatoon. Terminit *les anglo-saxons* kasutatakse siiani ning mitte ainult selleks, et hõlbustada prantsuse kultuuri ja mentaalsuse eristamist ingliskeelsest maailmast, vaid ka Prantsusmaa paremus ja vaieldamatu unikaalsuse esiletoomiseks. Niisiis, üleatlandilise sideme üheks võtmeteguriks on alati olnud *les anglo-saxon*'ide ja *frenchie*'de omavaheline läbisaamine. Sellel foonil kujunes Teise maailmasõja ajal ja selle järel toimunud areng, mille tooniandjaks muutus USA, gaulle'ismi katalüsaatoriks. Winston Churchill toetas igapäevaselt Charles de Gaulle'i *Battle of Britain*'i rasketes oludes, ning ka Franklin D. Roosevelt talus lõpuks isepäise ja tihti arrogantse prantsuse kindrali käitumist, ilma milleta

ei oleks de Gaulle'ist tõenäoliselt lõpuks saanud Prantsusmaa liidrit ja ajaloo suurkuju. Lisaks, Prantsusmaa vabastamise põhilise koorma kandsid needsamad anglo-saksid. Kuid kõik need tõsiasjad ei heidutanud de Gaulle'i, kes taotles Prantsusmaale erilist staatust maailmas ja eelkõige Euroopas ning kes ei olnud mingil juhul nõus loobuma Prantsusmaa koloniaalimpeeriumist (eriti Alžeerias) ning vihkas üle kõige brittide „lõmitamist“ USA ees. Inglise keele ja ameerika meele võidukäik vabas maailmas kallas õli de Gaulle'i tulele.

Tagasitulek alliansi rüppe

Prantsusmaa eemalolek NATO sõjalistest struktuuridest ja tegevustest (sh kaitseplaneerimine, õppused jne) oli väga pikaajaline. Tema USAst sõltumatuses sümboliks sai iseseisev tuumaheidutus, mis püsib sellisena tänapäevani. Prantsusmaa pidas Lääne-Saksamaad külma sõja ajal teatud mõttes puhverriigiks. Parafraaseerides tollase Põhja-Euroopa kontekstis visatud nalja, olid prantslased valmis

kaitsma oma riiki viimse sakslaseni. Kuid külma sõja järel, kui endises Jugoslaavias puhkes sõda, hakkas Prantsusmaa poliitika muutuma. Ta ei saanud enam jääda kõrvaltvaatajaks ning pidi hakka liitlastega koos tegutsema. Pariisis saadi varsti aru, et tagasipöördumine NATO sõjalistesse struktuuridesse on vältimatu, sest pole kuigi mõistlik panustada alliansi sõjalistesse operatsioonidesse, osalemata nende planeerimise ja juhtimise protsessis. President Jacques Chirac püüdis 1995. aastal läheneda NATO-le ning saavutada Prantsusmaale võimalikult soodsat kokkulepet, et naasta alliansi sõjalistesse struktuuridesse. Kuid nähtavasti juhtus nii, et prantslased nõudsid endale liiga palju (NATO erinevate väejuhatuste ülema kohti jms) ning Prantsusmaa sisepoliitiline olukord ei osutunud NATOsse *come back*'iks piisavalt soodsaks.

Nn üleminekuperiood, mille jooksul Prantsusmaa osales suurte jõududega NATO sõjalistes operatsioonides, sh Kosovos ja Afganistanis, kuid oli ikka

Scanpix

5. september 2014. Vene madrused sõjalaev Vladivostoki juures Saint-Nazaire'i sadamas Lääne-Prantsusmaal. Andes järele rahvusvahelisele survele, lükkas Prantsusmaa vähemalt novembri lõpuni edasi sõjalaeva kohaletoimetamise Venemaale, põhjuseks julgeolekuprobleemid seoses Venemaa rolliga Ukraina kriisis. Vladivostok, esimene kahest Mistral-tüüpi helikopterikandjast, mis osteti seni suurima, 1,2 miljardit eurot maksnud NATO relvatehingu raames Moskvaga, pidi üle antama oktoobris.

veel alliansi *outsider*, muudkui venis, sest Chirac ei proovinud enam NATO-le läheneda. Tõsi, see ei olnud (sise)poliitiliselt enam võimalik, kuivõrd 2003. aasta paiku halvenesid Prantsuse ja USA suhted järsult seoses taaskordse Iraagi kriisiga. Chirac nägi George W. Bushis demonit, kuid paraku ei näinud seda Putinis. Sellel kriitilisel hetkel, kui Eesti valmistus alliansiga liituma, tundus, et üleatlandiline side, mis seni oli nii paljudele katsumustele vastu pidanud, oli põhjalikult kärisevas. Ülimalt ärritunud Chicac jõudis koguni USA-d poliitiliselt toetanud NATOsse pürginud riike, sh Eestit, kõva häälega noomida (et nood ei kasutanud suurepäraselt võimalust vait olla). Samal ajal panustas Prantsusmaa siiski kuni 3000 sõjaväelasega ISAF operatsioonis Afganistanis ning tegi seal tihedat koostööd ameeriklastega.

2007. aastal muutus Prantsusmaa USA- ja NATO-poliitika otsustavalt, kui riigi presidendiks valiti Nicolas Sarkozy. Ta nägi mitte ainult võimalust, vaid ka vajadust Valge Majaga suhteid soojendada.

Lisaks teatas Sarkozy, et Prantsusmaa peab tagasi pöörduma NATO sõjalistesse struktuuridesse. See oli ühest küljest sisepoliitiliselt keeruline otsus (mida ei saanud teha gaulle'ismi alustalasid tõsisemalt kõigutamata) ja samas küllalt ressursimahukas ettevõtmine (umbes tuhande piisavalt hästi inglise keelt valdava ohvitseri ja paljude miljonite eurode leidmine). USA tervitas Prantsusmaa otsust kohe ning alliansisisesed läbirääkimised andsid Pariisile väga meelepärast tulemust. Prantsusmaa oli tagasi alliansis, püstipäi ja täie võimsusega. Siinjuures tuleb nentida, et Prantsusmaa käsitleb oma tuumaheidutust (mere- ja õhukomponent) NATOst ja selle käsuahelast eraldiseisvana, kuigi on poliitiliselt kinnitanud, et see on osa alliansi üldisest tuumaheidutusest.

Prantslaste jaoks on ka keelekõneline väga oluline. NATO on alati olnud kaks ametlikku keelt – prantsuse ja inglise keel. Kui Prantsuse ohvitserid avastasid 2009. aastal, et NATO on aastakümnetega muutunud sisuliselt ingliskeelseks,

mõisteti, et kedagi teist ei saa selles süüdistada kui iseennast ehk oma enda riiki. Samas, see ei ole mitte kuidagi raskendanud alliansi tegevust ega Prantsusmaa sõjaväelaste integreerimist NATO sõjalistesse struktuuridesse. Ka Prantsuse relvajõud ei ole vähem võimekad kui Suurbritannia omad, mistõttu USA on neid alati kõrgelt hinnanud.

L'Europe de la Défense

Niimoodi kutsutakse Prantsusmaal tihetilugu – ja küllalt poeetiliselt – Euroopa ühist julgeoleku- ja kaitsepoliitikat. See on Prantsusmaale eriti südamelähedane poliitiline projekt, sest ühest küljest saaks Euroopa selle abil USA varju alt emantsipeeruda ning muutuda arvestatavaks ja iseseisvaks sõjaliseks tegijaks. Teisest küljest oleks selle juhtivaks jõuks just Prantsusmaa. Pariisi ambitsioonid olid eriti suured, kuivõrd siis – 2008. aastal – oldi Euroopa Liidu eesistujariik. Kuid paljud liitlased nägid sealjuures tarbetut dubleerimist alliansiga, kui mitte otsest konkurentsi vähemalt poliitilises mõttes.

Seepärast oli Sarkozy 2008. aastal, arutledes Prantsusmaa NATOsse naasmise üle, piisavalt ettevaatlik, et mitte anda vale signaali liitlastele, justkui püüaks Prantsusmaa NATOt õhnestada. Teatavasti ei ole see ühine poliitika lõpuks väga kaugele jõudnud ega märkimisväärsed tulemusi saavutanud ning mulle tundub, et nüüdseks on isegi Prantsusmaa püssi põõsasse visanud.

Venema: uus väljakutse alliansile ja üleatlandilisele sidemele

Külma sõja järel on NATO põhiülesanneteks kujunenud lisaks kollektiivkaitsele ka välisoperatsioonid ja partnerluspoliitika. Nüüdseks on seoses Venemaa agressiooniga Ukraina vastu rahvusvaheline olukord taas muutunud ning NATO on naasmas oma esialgse peamise ülesande ehk kollektiivkaitse juurde. Teatava rahuloluga võib tõdeda, et USA – kelle pilk pöördus strateegilises mõttes vahepeal Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnale – on „tagasi” Euroopas (jutumärkides selles mõttes, et USA pole vahepeal Euroopast lahkunud, küll aga oma sõjalist kohalolekut tublisti vähenanud). Kui mõne aasta eest arutati selle üle, kas USA kavatseb viia pea kõik oma väed Euroopast välja, siis nüüd on osa neist hoopis edasi viidud Balti riikidesse, Poola ja Rumeeniasse. Ent Prantsusmaa, kes on tõsiselt pühendunud alliansi kollektiivkaitsele ning panustab aktiivselt näiteks Balti riikide õhutorbe missiooni, mängib praegu USAst ja Suurbritanniast

Venemaaga siiski oluliselt erinevat poliitilist mängu.

Prantsusmaa presidendi suust – rääkides Venemaa tegevusest Ukrainas – ei ole me veel kordagi kuulnud sõna „agressioon”. Nähtavasti soovib Prantsusmaa poliitiline juhtkond taastada Venemaaga n-ö tavapärased suhted niipea kui võimalik. Prantsusmaa jaoks tundub olevat üllatavalt raske loobuda või isegi edasi lükata Mistral-klassi helikopterikandjate üleandmist Venemaale. Seda on USA korduvalt ja teravalt kritiseerinud. Samas, Prantsusmaa ei blokeerinud ega püüdnud oluliselt takistada NATOs käima läinud protsessi, mis puudutab – vastuseks Venemaalt lähtuvalle ohule – idapoolsete liitlaste kaitse tugevdamist. Selles mõttes ei ole paljuski erinevad poliitilised hoiakud Pariisis ja Washingtonis Venemaa suhtes pidurdanud alliansi tegevust ega ohustanud üleatlandilist sidet.

Kui pöörata pilk laiemale pildile, kaugemale Eesti julgeoleku ja kaitse kõige otsesemast kontekstist, näeme, et USA, Suurbritannia ja Prantsusmaa, Eesti peamised ja sõjaliselt kõige võimekamad liitlased, on teinud ja teevad jätkuvalt tihedat koostööd väga erinevates kriisilukordades. Tasub meenutada Liibüat, kuid miks ka mitte Malit ja Kesk-Aafrika Vabariiki, rääkimata Pärsia lahest ja praegu käimasolevast ISISe ehk islami riigi tugipunktide pommitamisest Iraagis ja Süürias.

Eesti ja üleatlandiline side

Eesti on teinud poliitiliselt targa otsuse panustada eelkõige sõjalisele koostööle nn anglo-saksidega, st suurliitlaste USA ja Suurbritanniaga. Ma arvan, et just nemad pakuvad Eestile kõige arvestatavama julgeolekugarantii, tahtmata siinjuures alahinnata teiste liitlaste solidaarsust ja tahet panustada Eesti kaitse tugevdamisse. Lisaks, USA ja Suurbritannia on seni näidanud kõige otsustavamalt vastuseisu Venemaa agressiiivsele poliitikale. Samas, Eesti on samavõrd targalt arendanud kaitsealast ja sõjalist koostööd Prantsusmaaga, mis on saavutanud väga hea taseme vaatamata Prantsusmaa Venemaa-suunalistele hoiakutele, mis küllalt tihti tunduvad meile liialt isekad (ja meie suhtes hooletud) või koguni häirivad. Sellisel viisil on Eesti võimeline – muidugi meie riigi suurust arvestades – efektiivselt mängima NATO peamisel jõujoonel, mis on üleatlandiline side.

Ja *last but not least*, NATO kestab edasi tegutsemisvõimelisena, kuniks püsib piisavalt tugev üleatlandiline side. Viimane omakorda eksisteerib seni, kuni mõlemal pool Atlandi ookeani on huvi hoida, arendada ja kasutada allianssi kõigi liitlaste huvides. NATO-le ei tasu peatset hääbumist ennustada, nii palju kui Kreml ka seda ei sooviks, sest uus, uhke ja moderne alliansi peakorterit hoone on Brüsselis varsti valmimas ning ootab liitlaste ja partnerite esinduste sissekolimist. ■

Soome ja NATO – kas lähenemine viib ühinemiseni?

Intervjuu Kaitseuringute Keskuse vanemteaduri Pauli Järvenpääga. Küsis Mart Nutt

Soome on olnud n-ö neutraalne riik ja tal on olnud erisuhed Venemaaga alates 1940. aastate lõpust. Kas see on Soome seisukohast olnud õige poliitika või oleks Soome pidanud tegema külma sõja ajal teistsuguseid otsuseid?

Külma sõja ajal ei olnud Soomel valikuvõimalust. Soome püüdis tollal luua suhteid Läänega nii palju, kui see oli võimalik. 1960. ja 1970. aastatel integreerus Soome tasapisi Läänega ning

1995. aastal sai muidugi Euroopa Liidu liikmeks, kuid enne seda oli väga palju äärmiselt delikaatset balansseerimist just suhetes Nõukogude Liiduga. Teatud määral kestab ka praegu see tava, et kui midagi tehakse läänesuunal, siis tuleb midagi teha ka idasuunal. Kogu aeg hoidis Nõukogude Liit meil oma kullipilku. Poliitika, mida Soome ajas, oli maksimumaalne poliitika. Ükski teine riik ei oleks oma põhihuvide eest seistes saavutanud paremat lõpptulemust kui Soome. Kogu

aeg oli muidugi taustal see teadmine, et NSVL on tugev ja jõhker ega arvesta mingil juhul Soome huvidega. Selline see olukord oli. Kui nüüd Soomet veidi kritiseerida – ja ma ise töötasin 35 aastat Soome riigi teenistuses ning seega olen kindlasti osa sellest probleemist, kuid teatud juhtudel ka osa lahendusest –, siis Soomes on ka praeguste riigijuhtide seas (vaatamata sellele, et praeguses valitsuses on noori, kes nõukogude ajast enam midagi ei tea) palju inimesi, kellel on

ikka veel n-õ külma sõja „käik sees” ja kes ei saa aru, et Soome võiks olla tugevam ja omamoodi teenäitaja.

Kui Soome oleks 1960. aastatel üritanud liituda NATOga, kas NSV Liit oleks siis võinud rünnata?

Ei olnud mingit võimalust NATOga ühineda, see oleks olnud täiesti absurdne mõte. NSV Liit oleks kindlasti teinud kõik endast oleneva ja vajadusel takistanud Soome liitumist ka sõjaliste sunnivahenditega. Tegelikult avanes meile n-õ võimalus alles 1990. aastate alguses. Ehkki ma olin sel ajal kaitseministereerumi kõrge ametnik, julgesin ma avalikult rääkida, et Soome peaks liituma NATOga. Liitumine oli üsna lähedal. Võib öelda, et 1995 kuni 1998 puhus tuul n-õ soodsast suunast, aga siis tehti otsus, et ei taotleta liikmestaatust. Mis oli argus, millele ma ise püüdsin vastu seista. Tagantjärele on paljud sel ajal vastutusrikastel töökohtadel olnud inimesed öelnud, et me oleksime pidanud siis julgema.

Kuidas võttis Soome vastu Balti riikide liitumise NATOga? Kas sellest ei tekkinud valitsusringkondades mõtet, et kui Baltikum liitus, siis peaks ka Soome liituma, või suhtuti nii, et see on täiesti eri teema ja Balti küsimus ei puuduta Soomet ega Rootsi?

Me nägime ennast teistsuguse riigina. Kuid lisaks oli Soomes ka päris palju üsna lapsikut mõtlemist, umbes nii, et see seltskond, kellega koos me oleksime liitunud, ei olnud see päris õige seltskond. Esimesed kolm riiki – Poola, Tšehhi ja Ungari – ja seejärel suurem kümne riigi grupp, kuhu kuulusid ka Balti riigid, need ei olnud n-õ meile sobivad seltskonnad. Poliitiliselt ja täiesti avalikult öeldi, et Soome selle seltskonnaga koos ei liitu. See oli uskumatu suhtumine, kuid seda esines riigi juhtkonnas vägagi kõrgel tasandil. Venemaa jaoks olid need poliitilised n-õ kasulikud idioodid. Rootsi oleks muidugi olnud ideaalne seltskond.

Olukord Ukrainas on teatud mõttes mitmekesisistanud poliitilist keelekasutust ning julgustanud poliitikuide olema otsekohesed. Ma ütlesin nii, et kui Eesti välja jätta, siis Soome seisukohavõtted ja poliitilised hinnangud seoses Venemaa tegevusega Ukrainas on heal Euroopa tasemel. Me ei ole ehk olnud just esirinnas Venemaa rünnaku ja anneksiooni

ni hukkamõistmisel, kuid oleme siiski olnud heal Euroopa keskmisel tasemel. Meil ei tarvitse oma suhtumist häbeneda, pealiin on olnud selge: selline käitumine on vale ja Venemaale kehtestatud sanktsioonid on õigustatud. Muidugi, nagu ma ütlesin, on Eesti hoopis teisest kategooriast. Teil on suurepärase president, kes on väga liberaalne, väga pädev, võimekas ja julge ning väärrib suurt tunnustust.

Juhul kui Rootsi liitub NATOga, siis mida Soome teeb?

Kui Rootsi liituks, kuigi see praegu ei ole sugugi tõenäoline, siis peaks ka Soome liituma. Meil ei ole muud võimalust. Kui Soome liituks, siis ma ei ole sugugi kindel, et Rootsi liituks. See olukord on ebasümmeetriline.

Kas Rootsil võiks meeldida olukord, kui Soome liituks ja Rootsi säilitaks neutraliteedi? Rootsi olukord on sel juhul sarnane Šveitsiga: tema ümber on sõbralikud NATO riigid ning Venemaa ja araabia riigid on kõik kaugel?

Kui Soome liituks, siis kindlasti mõeldaks Stockholmis, et nüüd oleme piisavalt kaitstud. Külma sõja ajal oli suurim sõjaline oht Rootsil rünnak üle Läänemere ja Rootsi lõunaosa vallutamine. Praegu kuuluvad Läänemere idaosa riigid NATOsse.

Aga kuidas suhtub Ukraina teemasse tavaline Soome kodanik? Kas see on kauge ja võõras või puudutab see Soomet ja Soome tulevikku üsna otseselt?

Ukrainas toimuv ei ole sugugi kauge ega võõras. See, mida võib lehtedest lugeda, televiisorist näha ja raadiost kuulda, näitab, et Soome rahval on väga realistlik pilt sellest, mis toimub. Viimast tõestavad ka arvamusküsitlused: jaa-

nuaris-veebruaris ehk siis enne Krimmi sündmusi tehtud arvamusküsitluses arvas umbes kolmandik soomlasi, et Venemaa ohustab Euroopa turvalisust. Kevadel, pärast Ukraina sündmusi, leidis peaaegu 60% soomlasi, et Venemaa ohustab Euroopa turvalisust. Poole aastaga oli toimunud märkimisväärne arvamuse muutus. Samal ajal küsiti ka NATO liikmesuse kohta: jaanuaris oli Soome NATOga liitumise pooldajaid 17%, suvel aga juba 26%. Vahe on peaaegu 10%, mis on märkimisväärne. Märkimisväärne on ka nende arv, kes ei oska või ei taha vastata. Kui Ukrainas olukord rahuneb ja võib inimestel ununeda, eks siis ole näha, mis trend Soomes jätkub. Huvitav fakt on see, et arvamusküsitluste kohaselt on rohkem kui 60% soomlastest valmis NATOga liitumise heaks kiitma, kui poliitilisel tasandil otsustatakse liikmesust taotleda. Seega on Soomes eelkõige puudu poliitiline seisukoht NATO küsimuses.

Kas Ukraina sündmuste valguses ei peeta Soomes turvalisemaks NATOga liituda, eeldades, et suure sõja vältimiseks ei julge Venemaa rünnata mõnd NATO riiki, küll aga võib ohustada neutraalseid riike, kelle hulka kuulub tegelikult ju ka Ukraina?

Meid ei saa võrrelda Ukrainaga: meil ei ole vene vähemust.

Vene vähemus on lihtsalt ettekääne.

Jah, see võib muidugi olla ettekääne, aga Soomes ei ole siis isegi ettekääned. Meil on muidugi Venemaa kodanikke, kes on tulnud Soome ja on nüüd Soome kodanikud, kuid neid ei ole olnud palju. Praegu-seks on neid umbes 70 000 ning see ei ole meie 5 ja poole miljoni kohta väga suur arv. ■

NATO koostöö Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna riikidega ehk Mida arvavad „elevandid” NATOst?

Vlad Vernygora

*Tallinna Tehnikaülikooli Euroopa uuringute õppetooli lektor;
NATO projektijuht; Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna uuringute keskuse teaduslik assistent*

19. jaanuaril 2012 oli NATO 12. peasekretär Anders Fogh Rasmussen töösajus Tallinnas. Ta avaldas Eestile avalikult tunnustust ainulaadse võimaluse eest rääkida Skype'i vahendusel oma „USAs ja Taanis asuvate laste ja lastelastega”, kuid märkis ka tõsisemas võtmes, et „NATO jääb maailma julgeolekukoostöö kuldnormiks”.

Nagu igale uusmeremaalasele, tähendab „koostöö” ka mulle palju. Vaikse ookeani lõunaosa arenenud arhipelaagi ja planeedi ühe vanima klassikalise demokraatiana peab Uus-Meremaa tõelisi ja vastastikku kasulikke sidemeid teiste riikidega kõige tähtsamaks. Seepärast ei suutnudki ma hoiduda esitamast peasekretärile lihtsat küsimust, kuidas kavatseb NATO tõhustada koostööd oma partneritega kogu maailmas – eriti arvatavasti temaga samamoodi mõtleivate riikidega, nagu näiteks Austraalia, Jaapan, Lõuna-Korea ja Uus-Meremaa. Küsimuse lõpus oli mitte just hästi peidetud, väga spekulatiivne vihje, et äkki mõni neist riikidest liitub NATOga ...

2012. aastal kõlas see tõesti nagu poliitiline ulme – ei rohkem ega vähem. Rasmussen ei vastanud aga sugugi nii üldsõnaliselt, kui oleks võinud arvata – ta rõhutas, et laienemise küsimuses keskendub NATO ainult Euroopale, kuid mis puudutab teisi riike mujal maailmas, siis on organisatsioonil reaalne vajadus leida sobivaid viise, kuidas tõhustada koostöömehhanisme oma globaalsete partneritega. Kui ma olin vastust kuulnud, oli mu esimene mõte, et oleks tore, kui saaks teada, mida need olemasolevad ja potentsiaalsed partnerid tegelikult NATOst arvavad ja millist partnerlust

nad alliansiga kootööd tehes oma vaimusilmas näevad.

Rahvusvaheliste suhete teaduses võivad meie mõtted, mured või ennustused sõna otseses mõttes tühja joosta, aga ka silmapilgu kiirusel tegelikkuseks saada. Kaks aastat ei ole ajaloos mitte mingi aeg ja 2014. aasta Krimmi vaikne sõda tekitas 1945. aasta järgsele rahvusvahelisele süsteemile parandamatut kahju. Järgnenud Venemaa sissetung Ukraina Donbassi piirkonda, nn Islamiriigi tegevus ja Nigeeria praegused usulis-rahvuslikud probleemid lammutasid selle süsteemi täielikult. See on uus maailm, mis on selgelt hädas ja peab aja jooksul teistsuguse rahvusvahelise süsteemi looma. On ilme ja kindel, et NATO püüab nüüdisaja veel välja kujunemata geopolitilises räämistikus mängida tähtsat osa.

Teadlaste katsetesse pakkuda muutuste ajal abi suhtuvad praktikud sageli suure skepsisega. Teatud mõttes on praktikutel isegi õigus teadlastesse umbusklikult suhtuda – sest kui paljud neist ennustasid Nõukogude Liidu kokkuvarisemist? Kui paljud neist väljendasid muret etniliste getode arvu kasvu pärast Euroopas? Kes neist oskas ette näha, et Donetskist saab selle sajandi Sarajevo selle sõna igas tähenduses? Vastus kõigile nendele küsimustele on, et üldsegi mitte paljud. Samal ajal on õpetlaste ideed olnud ja on tänini kõigile rahvusvaheliste suhete valdkonnas tegutsejatele ülimalt tähtsad. Poliitikateaduses saab *status quo*'d kriitiliselt analüüsides mõelda kontseptuaalselt. Kasutagem selle suurepärase teadusvaldkonna seda omadust täielikult.

Meie projekti „NATO kuvand maailmas – Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna arvamused” rahastatakse ja selle rakendamine toimub NATO rahu- ja julgeolekuteemalise teadusprogrammi (SPS) raames. Projekti eesmärk on aidata alliansil süstemaatiliselt jälgida NATO väliskuvandeid ja arvamusi. Kuvand on meie jaoks üks alliansile maailmas pandavate ootus-

Erakogu

te võtmeteguritest ning üks tähtsamatest kultuurilistest filtritest, mille kaudu NATO partnerid reageerivad organisatsiooni rahvusvahelisele algatustele. Projekti ohjamise on heameelega enda peale võtnud Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna uuringute keskus (Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete osakond) ning selle juhtide ja ekspertide meeskonda kuuluvad mõned maailma juhtivad taju-uuringute valdkonna teadlased (abiprofessor Natalia Chaban ja professor Martin Holland) ning inimesed akadeemilistest teadus- ja mõtlemisprogrammidest (abiprofessor Svetlana Beltjukova ja professor Christine Fox). Meie eesmärk on ühendada Tallinna Tehnikaülikooli, Canterbury Ülikooli (Uus-Meremaa) ja Toledo Ülikooli (USA) jõud.

NATO ülemaailmne partnerlus on mehhanism, millega allianss püüab praegu koostööpõhise julgeoleku kontekstis lahendada traditsioonilisi ja uudseid julgeolekuohte. Objektiivselt võttes on need ohud globaalsed, mis ületavad kõiki võimalikke piire. Vastavalt Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni liikmete kaitse ja julgeoleku strateegilisele kontseptsioonile (vastu võetud 2010. aasta novembris) on koostööpõhise julgeoleku puhul ette nähtud koostöö

Scanpix

10. september 2014. Austraalia kaitsejõudude promofoto kujutab kaht Austraalia kuninglike õhujõudude (RAAF) C-130J Hercules lennukit demonstratsioonlennul Sydney ooperimaja ning Harbour Bridge'i kohal.

tõhustamine globaalsete partnerite vahel julgeolekuküsimustes ning NATO poliitiliste ja sõjaliste võimete kasutamine ja maksimeerimine. Seni on NATO seda ka teinud. Kuid maailma mitmepooluselise ümberkorraldumisega kaasnevad muutused, mis kõigutavad ka globaalset julgeolekuraamistikku. Muutuvate võimusuhetega maailmas on NATO kaasavad ja strateegilised partnerlused nii Euroopas kui ka mujal ülimalt tähtsad. Sellegipoolest ei ole küsimusega, kuidas mõned alliansi globaalsed partnerid näevad organisatsiooni koostööpõhise julgeoleku kontekstis, sealhulgas tema eesmärgi, tegevusvõimet, funktsionaalset võimekust ja mõjuvõimu, seni kuigi-palju tegeldud.

Seepärast on projekti raames kavas põhjalikult ja võrdlevalt uurida eliidi ja meedia arusaama NATOst kui rahvusvahelise julgeoleku jõust, et määratlada, mõõta ja suurendada globaalset teadlikkust ning teadmisi NATOst kogu maailmas ja tema globaalsete partnerite hulgas. Projekti fookuses on alliansi viis globaalset partnerit Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnast:

Austraalia, Jaapan, Mongoolia, Uus-Meremaa ja Lõuna-Korea. Hiljuti tekkis mõte lisada sellesse nimekirja ka Hiina Rahvavabariik, isegi kui Hiina tegelikult alliansi globaalne partner ei ole.

Meie eesmärk on leida ligilähedanegi vastus mitmele küsimusele, nagu näiteks kui tugevat vastukaja leiavad NATO julgeolekuprioriteetid (terrorismivastane võitlus, energia- ja keskkonnajulgeolek või võitlus küberkuritegevuse vastu) Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna riikides. Kas maailma arhitektuuri muutumine ja eriti „Aasia tõus” mõjutab seda, kuidas NATO partnerid Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnas ning Hiinas neid prioriteete vastu võtavad? Kas nad peavad partnerlust NATOga kasvava tähtsusega küsimuseks või distantseeruvad NATOst? Kuidas aitavad Aasia ja Vaikse ookeani ruumis NATO kohta käibivad arvamused ja kuvandid mõista Austraalias, Jaapanis, Mongoolias, Uus-Meremaal ja Lõuna-Koreas organisatsioonile pandavaid ootusi? Kuna NATOga täpselt samamoodi mõtlemaid riike ei ole maailmas kuskil, siis kust jooksevad

eri „maailmade” vahelised piirid ja kas need „maailmad” on ka tegelikult nii erinevad? Vastused nendele ja teistelegi küsimustele peaksid paratamatult leidma pääsu NATO nüüdisaegsesse avalikku diplomaatiasse koostööpõhise julgeoleku kontekstis.

Nagu eespool öeldud, on praegu NATO ees seisvad väljakutsed ja ohud oma olemuselt globaalsed ning ulatuvad üle traditsiooniliste piiride. Seepärast ei olnudki üllatav, et Austraalia ühines alliansi hiljuti loodud „tõhustatud partnerluse” programmiga. Kui ma sain teada, et ka Austraaliast saab NATO kõrgeima taseme partner, meenus mulle mu küsimus, mille esitasin Anders Fogh Rasmussenile 2012. aastal. Sageli seisneb poliitilise ulme ja tegelikkuse vahe ainult ajas. ■

Venemaa ja Euroopa: kriisi kultuurilisi komponente

Mihhail Lotman

Tallinna Ülikooli professor

Küsitlused Moskva tänavatel annavad päris huvitava tulemuse. Ehkki ametlikult ei puutu Venemaa üldse asjasse, vastab küsimusele „Mis toimub Ukrainas?” suur osa, et sõda Venemaa ja USA vahel. Samuti populaarne on üldisem vastus: sõda Venemaa ja Lääne vahel. Vastavaid andmeid mul muidugi pole, kuid on raske ette kujutada, et USAs või Läänes arvaks keegi samuti. Igal juhul on tegemist olulise sümptomiga, mille põhjuste üle oleks kasulik veidi arutleda.

Vene omanäoline identiteet on konstrueeritud kahel viimasel sajandil ning lähtunud on mitte väidetavatest vene positiivsetest, vaid Lääne negatiivsetest omadustest. Sealjuures pole Lääne omadused samuti autentsed, vaid on spetsiaalselt selleks otstarbeks konstrueeritud.

Euroopa kogu oma rahvuslikus mitmekesisuses koosneb ideena kahest olulisest komponendist. Need on kristlikud traditsioonid ja Rooma õigus. Mõlemad terminid on esiteks ebatäpsed ja teiseks ei ole teineteisest sõltumatud. Kristlikke traditsioone kohtame Aafrikas, Lähis- ja Kaug-Idas, Taga-Kaukaasias jne, nii et täpsem oleks rääkida läänekristlusest, katoliiklusest ja protestantismist, mis, erinevalt idakristlusest on ise läbi põimunud Rooma õiguse normidest. Mis puudutab Rooma õigust, siis täpsem oleks sellest rääkida kui Ateena õigusest, kust see levis Roomasse ja edasi kogu Lääne-Euroopasse. Kui me praegu vaatame Euroopa Liidu piire, on selgelt näha, et need kattuvad suurel määral läänekristluse ja Rooma õigussfääri piiridega. Nendes Euroopa Liidu riikides, mis sinna ei kuulu (Bulgaaria, Rumeenia, Kreeka) on ka suuremad raskused Euroopa Liitu integreerimisega.

Religioossele komponendile (ida- vs. läänekristlus) on pööratud piisavalt tähelepanu. Kuid minu veendumuse järgi on juriidiline komponent märksa olulisem. Soloni loodud juriidiline süsteem (6. saj eKr) oli unikaalne sündmus inimkonna

ajaloos. Tavaliselt andis seaduse jumal esiisadele ja selle säilitas traditsioon. Harilikult on seadus suuline, kuid võib olla ka kirjalik: Šamaš (või Marduk) annab seadusteksti Hammurabile, Jahve dekalooži Moosesele. Jumala antud seadused ei ole arutlemiseks, vaid täitmiseks. Nad on inimõidustuse ülesed. Miks keelavad kümme käsku himustada oma ligimese pudulohust, kuid ei keelusta valetamist või näiteks pedofiiliat? Mitte et need oleksid rumalad küsimused, kuid need on küsimused, mille kohta me ei saa seaduste autorilt seletust nõuda.

Teine lugu on Soloni seadustega. Ei saa öelda, et enne teda oleks Ateenas seadusandlus puudunud. Ateenas olid kasutusel seadused, mis olid nime saanud reformaator Drakoni järgi. Neid seadusi hakati kutsuma drakoonilisteks, mis hakkas assotsieeruma nende karmusega. Drakoni vedas alt tema nimi: tegelikult olid tema seadused pehmemad kui näiteks Spartas Lykurgose omad, lohemaa-ga polnud neil mingit pistmist.

Soloni seadused tekkisid unikaalses kohas unikaalses kultuurilises kontekstis. See on demokraatia. Lisaks seadustele sündisid samal ajal ja samas kohas filosoofia, loogika ja retoorika. Ükski neist ei ole juhuslik *techne* (st oskus, teadus või kunst), kõik nad on ühe süsteemi lahutamatud osad. Ma nimetan seda retooriliseks ideaaliks, kuid seda võib kutsuda ka euroopalikuks ideaaliks. See koosneb kolmest osast: 1) inimõidustuse võimeline tõde välja selgitama (filosoofia) ja sellega ümber käima nii, et see käitlemise käigus ei muutuks valeks (loogika); 2) inimene on võimeline tõde kuulutama, seda sõnade abil formuleerima (retoorika); 3) inimene on võimeline formuleerima tõeseid käitumisreegleid ja neid järgima (õigus).

Selline iseenesest unikaalne ideaal tundub praegu pigem naiivne. Igal juhul vastandub see n-ö idamaisele ideaalile, mis seisneb selles, et tõde ei saa kunagi teada, kui juhuslikult õnnestub midagi teada saada, siis seda ei saa inimkeele abil adekvaatselt väljendada, nii et parem

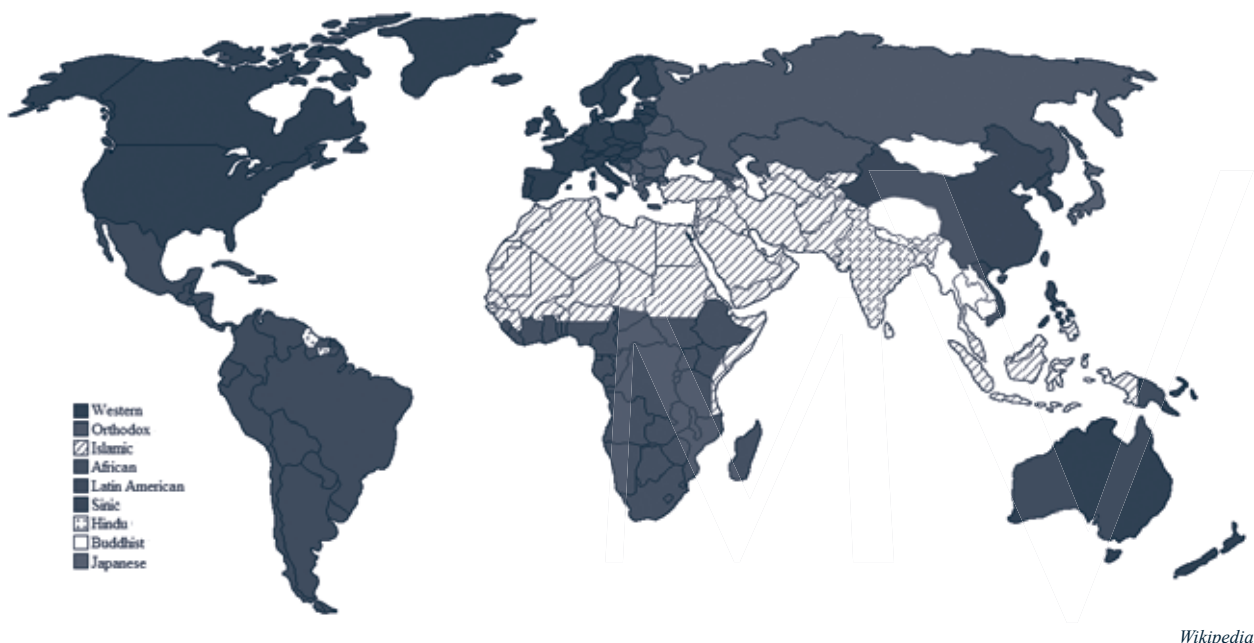
Ilmar-Saabas, epl.delfi.ee

on vaikida, ning iga käitumine on vale käitumine, nii et parem on mitte midagi teha.

Ehkki retooriline ideaal polnud kunagi eksplitsiitselt sõnastatud, oli see Euroopa kultuuris enesestmõistetav kuni uusima ajani ja suurel määral kehtib ka praegu. Arusaam tõest võib muutuda, nt kristlikul tõel on põhimõttelised erinevused paganliku või ateistlikuga. Kuid ideaal, et sa pead rääkima, mida sa mõtled, ja su teod peavad vastama sinu sõnadele, on säilinud.

Väljapaistev pedagoog ja Euroopa haridusreformaator Jan Amos Komensky alustab oma kuulsat teost „Orbis Sensualium Pictus” dialoogiga: „Õpetaja: „Tule, poiss, õpi tark olema.” Poiss: „Mis see on, tark olemine?” Õpetaja: „Kõike, mis on vajalik: õigesti mõista, õigesti teha, õigesti rääkida.”” Ning selle teksti õppis pähe põlvkondade kaupa õppureid üle kogu Lääne-Euroopa.

Inimese antud seadustel on jumalike seadustega võrreldes täiesti teine staatus. Neid võib täiendada, parandada, vastavalt vajadusele ümber teha. Seadusi tõlgendab mitte preester või valitseja, vaid sõltumatu kohus, kusjuures kõik see (filosoofia, retoorika, juura) toimib võistluslikul alusel: süüdistaja ja kaitsja esitavad oma tõeversioonid, kumb neist tegelikult tõele vastab, selgitab välja

Wikipedia

Samuel P. Huntingtoni raamatust „Tsiivilisatsioonide kokkupõrge” (1996) pärinev kaart kujutab Ameerika politoloogi nägemust 1990. aastate järgsest maailmast.

kohus, kusjuures mitte üksnes seadust rakendades, vaid ka tõlgendades. Nendel tõlgendustel võib omakorda olla seaduslik staatus, millest lähtuvad järgmised kohtuotsused.

Selles mõttes erineb vene mentaalsus oluliselt Lääne-Euroopa omast. Kui Euroopa ühiskondlik mudel lähtub seaduse ülimumusest, siis Vene ühiskonnas (vähemalt nii, nagu seda kirjeldavad praeguse režiimi ideoloogid) on ülimumuslik võim, kusjuures viimase all mõistetakse nii valitsemist ja võimukandjat kui ka jõudu. Peab ütlema, et selliseid konstruktsioone on esitatud ka Läänes, ennekõike Saksamaal Kolmanda Reichi ajal, ning seda kogemust on Venemaal arvesse võetud. Publitsist Andrei Šiškov üllitas kirjutise „Vladimir Putin ja Carl Schmitt. Putini otsusest, mis lammutas ühepolaarse maailma”. Tõeline võim ei lähtu seadustest, vaid on ise seadus. Sellegipoolest peab ütlema, et väljapaistval saksa õigusemõttelejal ei olnud asi siiski nii lame. Võimu ja seaduse vahekorra kõige selgema formuleeringu Schmittil leiame tema 1934. aasta artiklist „Juht kaitseb seadust” („Der Führer schützt das Recht”). Sellest võib lugeda, et füürer, suveräänne ülemvõimu kandja, on seaduse kehtestaja ja kaitsja. Seega on igasugused jutud, et ta võib käituda ebaseaduslikult, juba eos vastuolu terminites. Sellegipoolest peab erinevalt vene tõlgendajatest Schmitt kõige vähem silmas seaduslikku nihilismi.

Summeerides võiks öelda, et Lääne ühiskonna põhimõtte rajaneb seaduse ülimumuslikkusele, mis väljendub selles, et juriidiline võim on autonoomne ja sõltumatu, seadustel on võimu jõud ja poliitilised otsused rajanevad seaduslikul alusel.

Teisiti on Venemaal. Iseloomulik on näiteks „filosoof” Aleksandr Dugini reaktsioon oma vallandamise kohta Moskva Ülikooli professorikohalt. Et niisugune šarlatan oli Venemaa kõige prestiižikama kõrgkooli professor, on omaette skandaal, kuid mitte see polnud tema vallandamise põhjus, vaid hoopis tema liiga agar Putini toetamine Ukraina-vastases agressioonis (peale ukrainlaste kui rahvuse otsese solvamise ei meeldinud Putinile see, et Dugin räägib Ukraina vallutamise plaanidest nii, nagu oleks Putin need heaks kiitnud). Formaalselt oli tema vallandamine täiesti meelevaldne ja seadusevastane. Ent Dugin, kes on seetõttu väga pettunud, kirjutab, et apelleerida ta ei saa: „Võim on võim ja Venemaal on see seaduse suhtes ülimumuslik. Kuna ma üldpõhimõttena selle vastu ei vaidle, siis ei vaidle ka sellel konkreetsel juhtumil, kui meelevald puudutab mind isiklikult. See on Venemaa, ja võimuvertikaal on see, mille ma võtan vastu ja mida ma toetan. Sealhulgas juhuseid, kui need näevad välja pehmelt öeldes üsna näotud. Kuid asi on põhimõttes.” Dugini sõnavõtt meenutab Suure Terrori ajal hukatud kommuniste, kes mahalaskmisel

karjusid: „Elagu Stalin!” Või siis näide varasemast ajast, kui opritšnik Vassili Grjaznoi sattus Krimmis tatarlaste kätte vangis ning tsaar Ivan Groznõi ei olnud teda esialgu nõus välja lunastama (liiga tähtsusetu vennike teine). Kõigepealt tuleb „Vasjutka” meelde, et vangis ei sattunud ta mitte jänesejahil, vaid tsaari teenistuses sõides ning tappis ise kuus tatarlast ja haavas kahtkümmet. „Enne lõbustasin sind, isand, lauas, nüüd suren Jumala ja sinugi eest.” Kuid hoolimata oma meeleheitlikust seisundist ei heida ta midagi tsaarile ette: „Sina, isand, nagu Jumal, sooritad nii suuri kui ka väikseid tegusid.”

Kui Lääne-Euroopas kehtib siiaamaani keskajal formuleeritud põhimõtte *dura lex, sed lex* (karm seadus, kuid seadus), siis vene põhimõtte võiks sõnastada *durus rex, sed rex* (karm kuningas, kuid kuningas).

Venemaa agressiivset ja läänemaailma seisukohalt täiesti ebaadekvaatset reaktsiooni Euromaidanile seletavad ennekõike kultuuripsühholoogilised faktorid. Isegi kui jätta kõrvale Putini ilmne hirm selle ees, et Maidan võib osutada nakkushaiguseks ja levida Venemaale, mõjus paljudele venelastele ukrainlaste orienteerumine Euroopale reeturlusena. Putini režiim rajaneb vene identiteedi vastandamisele Läänele. Nagu naljatas üks Venemaa blogija, Putin on nagu Pla-

Scanpix

12. september 2014. Inimesed ootamas Venemaale pääsu Ida-Ukrainas Krasnodoni lähedal asuvas Izvaryne piiripunktis. Euroopa Komisjoni president José Manuel Barroso hoiatas samal päeval, et Ukraina relvarahu ei ole pikaajalise rahu saavutamiseks piisav ja noomis Venemaad „vastuvõetamatu käitumise” pärast oma läänenaabri suhtes. Euroopa Liidu uued sanktsioonid viisid rubla kursi kukkumisele pärast seda, kui Putin viimased karistusmeetmed „tagasi lükkas”, süüdistades Läänt, et too kasutab Ukrainat rahvusvaheliste suhete destabiliseerimiseks.

toni demiurg: loob maailma ideedest – tal tekkis idee, et Venemaa on ümbritsetud vaenlastega, ja ennäe, mõne aja pärast see tõepoolest oligi nii. Kuid ukrainlased on selles kontekstis mitte lihtsalt vaenlased (ühed paljudest), vaid vaenlased *par excellence*. „Lääne” agressiivsus, reeturlikkus, silmakirjalikkus on äkki ukrainlaste puhul esitatud lausa superlatiivselt. Kaasatud on kõige ürgsemad ksenofoobsed mudelid, nagu valed toidukombed ja vale seksimisviis. Muutus on nii järsk ja selge, et seda võiks esitada tabelina:

Ukraina ja ukrainlased enne 2014

- Ukrainlased on vennasrahvas, nad on praktiliselt sama rahvas, mis venelased
- Ukrainlastel ja venelastel on ühine ajalugu
- Ukrainlased on sõbralikud ja naljakad
- Ukrainlastel ja venelastel on ühised väärtused

Ukraina ja ukrainlased 2014

- (Lääne)ukrainlased pole slaavlased, nad on kas juutide ja keltide segu või hoopis polovetsid (et need variandid teineteise välistavad, pole oluline)
- Ukrainlastel pole üldse ajalugu, nad on austerlaste russofooblik projekt
- Ukrainlased on natsid
- Ukrainlased on (seksuaal)perverdid

Võiks arvata, et alumises tulbas on esitatud mingisuguste ekstremistide või anonüümsete internetikasutajate arvamused. Kuid iga arvamuse taga seisab tegelikult autoriteetne poliitik, arvamusi liider või koguni teadlane, kusjuures nt ukrainlaste geneetilise analüüsi „teostas” majandusprofessor Matveitšev, kes on praeguseks oma teksti ära korjanud, kuid anonüümsetel on see leitav internetis kümnetes kooptates.

Ametlik Moskva võitleb „ajaloo ümberkirjutamise” vastu. Samas ei kirjutata mitte üheski riigis ajalugu nii aktiivselt

ümbert kui tänapäeva Venemaal. Pärast Krimmi annekteerimist andis Putin korralduse, et kooliõpikutes kajastataks väärikalt Krimmi rolli Venemaa ajaloos. Venekeelne raamatuturg kubiseb Ukraina-vastases kirjandusest, kusjuures nii mõnigi kord on tegemist selge võltsinguga. Näiteks 1980. aastal ilmunud John A. Armstrongi uurimus „Ukraina natsionalism”, mille avaldas USAs Ukraina akadeemiline kirjastus, ei sisalda midagi Ukraina või ukrainlaste vastast. 2008. aastal ilmus see raamat venekeelses tõlkes, millele oli lisatud alapealkiri „Faktid ja uuringud”. Kuid 2014 avaldati seesama raamat teiste kaante vahel, nüüd juba pealkirjaga „Ukraina natsismi lätted: kuhu jõudis Ukraina 21. sajandil”¹. Kui mujalt ei leia, siis tuleb leitud. Nagu öeldakse, *found in reprint*.

¹ Джон Армстронг. Истоки самостоятельного нацизма. К чему пришла Украина в XXI веке. Москва, 2014

Budapesti memorandumid julgeolekutagatiste kohta, 1994

Ukraina, Venemaa Föderatsiooni ja Ameerika Ühendriikide president ning Ühendkuningriigi peaminister allkirjastasid 5. detsembril 1994 seoses Ukraina ühinemisega tuumarelvade leviku tõkestamise lepinguga kolm memorandumit (ÜRO dokument nr A/49/765). Memorandumiga (millega hiljem ühinesid eraldi veel Hiina ja Prantsusmaa) andsid need riigid julgeolekutagatised Valgevenele, Kasahstanile ja Ukrainale. Venemaa Föderatsioon ja Ameerika Ühendriigid kinnitasid neid tagatisi 4. detsembril 2009 allkirjastatud ühisdeklaratsiooniga.

Väljavõte:

Tervitades Ukraina ühinemist tuumarelvade leviku tõkestamise lepinguga tuumarelvavaba riigina,

võttes arvesse Ukraina kohustust kaotada kindlaksmääratud aja jooksul oma territooriumilt kõik tuumarelvad,

arvestades rahvusvahelises julgeolekulukorras toimunud muutusi, sh külma sõja lõpp, mis on loonud eeldused tuumarelvastuse oluliseks vähendamiseks,

kinnitavad järgmist:

1. Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid kinnitavad Ukrainale oma kohustust vastavalt Euroopa Julgeoleku- ja Koostöökonverentsi lõppaktile austada Ukraina iseseisvust ja suveräänsust ning olemasolevaid piire;

2. Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid kohustuvad mitte ohustama Ukraina territoriaalset terviklikkust või poliitilist iseseisvust ja mitte kasutama selle vastu jõudu ning kinnitavad, et ühtki nende relva ei kasutata iial Ukraina vastu, välja arvatud enesekaitse korral ja muudel Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirjas sätestatud juhtudel;

3. Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid kinnitavad Ukrainale oma kohustust vastavalt Euroopa Julgeoleku- ja Koostöökonverentsi lõppaktile hoiduda majanduslikust survesta-

misest eesmärgiga allutada oma huvidele Ukraina suveräänsed õigused ja seega saavutada mis tahes eeliseid;

4. Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid kinnitavad oma kohustust taotleda kohe Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Julgeolekunõukogult abimeetmeid Ukrainale kui tuumarelvade leviku tõkestamise lepinguga ühinenud tuumarelvavabale riigile juhul, kui Ukrainat rünnatakse tuumarelvadega või kui on oht, et teda võidakse nendega rünnata;

5. Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid kinnitavad Ukrainale oma kohustust mitte kasutada tuumarelvade ühegi tuumarelvade leviku tõkestamise lepinguga ühinenud tuumarelvavaba riigi vastu, välja arvatud juhul, kui selline riik koos või liidus tuumarelvav omava riigiga osaleb rünnakus nende enda, nende territooriumide või nende kontrolli all olevate territooriumide, nende relvajõudude või nende liitlaste vastu;

6. Kui tekib olukord, kus tõstatuvad küsimused siin võetud kohustuste kohta, astuvad Venemaa Föderatsioon, Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik ning Ameerika Ühendriigid vastastikusse konsultatsioonidesse.

Käesolev memorandum jõustub selle alla kirjutamisel.

Alla kirjutatud neljas võrdse jõuga eksemplaris ukraina, inglise ja vene keeles.

Ukraina nimel:

(allkiri) Leonid D. KUTŠMA

Venemaa Föderatsiooni nimel:

(allkiri) Boriss N. JELTSIN

Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa

Ühendkuningriigi nimel:

(allkiri) John MAJOR

Ameerika Ühendriikide nimel:

(allkiri) William J. CLINTON ■

Kas nõukogudejärgne revanš või Putini strateegiline valearvestus?

Vladimir Juškin

Efektiivse Poliitika Fondi saidil avaldati 2002. aasta oktoobris intervjuu Riigiduuma toonase SRÜ asjade komitee aseesimehe Vjatšeslav Irgunoviga, kus ta täheldas: „SRÜ on Venemaa poliitikute perifeerne nähtus nagu mingi ideoloogiline silt, mida vaevalt tõsiseks poliitiliseks faktoriks peetakse.” Olukorra kardinaalseks muutmiseks tegi Irgunov ettepaneku kaasata võimu eri harudesse „vajalikke” inimesi, poliitiku, kes oskaksid kaitsta riigi pikaajalisi huvisid.

Kirjastuses Mezhdunarodnie otnosheniija avaldati 2005. aastal vene keelde tõlgitud Zbigniew Brzezinski raamat „Valik. Maailma valitsemine või globaalne juhtpositsioon”. Raamatu 140. leheküljel hoiatab Brzezinski: „Venemaal ei ole endiselt välistatud natsionalistliku diktatuuri pöörde võimalus. Euroopa peaks seda teraselt jälgima, et Venemaaga välja kujunev „energeetiline partnerlus” ei annaks Kremlile uusi hoobasid naabrite poliitiliseks mõjutamiseks. [...] NATO ja EL peaksid tegema kõik selleks, et kaasata nõukogudejärgseid uusi sõltumatuid riike, eelkõige Ukrainat, Euro-Atlandi kogukonna orbiidile.”

Kremlis osatakse kiiresti lugeda. Juba 2. septembril 2005. aastal teatas välisminister Sergei Lavrov pärast kohtumist SRÜ välispoliitiliste juhtidega ajalehes „Rossiiskie Vesti” muutustest hoiakutes Venemaa ja SRÜ riikide suhetes. Nende muutuste sihiks oli „mängureeglite” kehtestamine postsovetlikus ruumis Moskva, Washingtoni ja Euroopa struktuuride vahel.

Esimene reegel. Venemaal on olnud ja jäävad alati olema oma strateegilised ning taktikalised huvid postsovetlikus ruumis. See on niisama selge, nagu näiteks tõsiasi, et USA-l on oma huvid Mehhikos ja Kanadas.

Teine reegel. Venemaa kavatses postsovetlikus ruumis teostada palju selgemat ning seejuures ka agressiivsemat ja pragmaatilisemat poliitikat, hoolimata

sellest, kas see kellelegi meeldib või mitte. Venemaa on valmis võitlema oma strateegiliste huvide eest kõigi kättesaadavate vahenditega.

Kolmas reegel. Venemaa lõpetab oma heategevuse. Kui mingi režiim on Moskva vale lojaalne ja koostöö sellega toob vastastikust kasu mitte ainult majanduse, vaid ka poliitika valdkonnas, siis saab rääkida soodustustest majanduses, migratsioonipoliitikas ja muus. Kui seda ei ole, siis ei ole mõtet toetada näilist sõprust, mis tegelikult võimaldab nendel režiimidel sisuliselt kasutada Venemaa rikkusi.

Nagu ajaleht rõhutas, „peetakse silmas eelkõige Ukrainat, Gruusiat ja Moldovat”.

Suured ideed

Poliitikateaduste doktor Igor Zeveljev, kes viitab Ameerika uurija Rober Jervisele, juhib tähelepanu selle ühele tähtsale järeldusele: „Et seletada, miks üks või teine tähtis otsus langetati, tuleb sage li aru saada otsustajate veendumustest, nende maailmavaatest ja kujutuspildist teistest subjektidest.” Võib kindlalt öelda, et need erakorralised otsused, mis Moskvas 2014. aasta veebruaris-märtsis tehti, ei ole sündinud pelgalt territooriumi laiendamise soovist, vaid erilistest maailmavaatest.

Alates 1990. aastatest on intellektuaalses diskursuses Venemaa identiteedi üle („vene küsimus”) tekkinud kaks peamist voolu. Esiteks on välja kujunenud ja edasi arenenud kaasmaalastes suhtumise poliitika ning vene maailma kontseptsioon. Teiseks on olemas olnud natsionalistlik diskursus „lõhestatud rahvast”, mis, tõsi küll, kuni 2014. aasta kevadeni konkreetset poliitikat oluliselt ei mõjutanud. Kui termin „kaasmaalased välismaal” võeti ametlikku kõnepruuki 1992. aastal, siis termin „vene maailm” ilmus ühiskondlikku diskursusesse alles 2007. aastal. Mõtte „vene rahva lõhestatusest” ja tema õigusest taasühinemisele teid Venemaa eliidi teadvusse sellised

poliitikutud nagu Natalja Narotšinskaja, Vladimir Žirinovski, Gennadi Zjuganov, Juri Lužkov ja Sergei Baburin. Aastatel 1998–2001 üritati seda mõtet mitu korda valada seadusandlike algatuste vormi, kui seadusteks need ei saanudki.

Kuid hoolimata sellest, kui tähtsad kaasmaalaste, vene maailma ja „lõhestatud rahva” kontseptsioonid siseriiklikus rahvusliku identiteedi diskursuses ka olid, olid nad ikkagi liiga kitsad, et positsioneerida Venemaad maailmas kui suurriiki. Alates 2008. aastast, kui sai selgeks, et Venemaast ei saagi „Suure Lääne” iseseisvat osa, hakkavad välispoliitika maailmavaatelised alused kujunema riigi tsivilisatsioonilise kuuluvuse kategooriates. See ei olegi uudis. Vene tsivilisatsiooni erilisusest rääkisid 19. sajandil niisugused Vene konservatiivid nagu Nikolai Danilevski ja Konstantin Leontjev. Samades kategooriates mõtles ka Ameerika konservatiiv Samuel Huntington. Sellest, et Venemaa ei olegi riik, vaid tsivilisatsioon, rääkis juba ammu Aleksandr Dugin. Nii saigi Venemaal sisuliselt ametlikuks nõukogudejärgse revanši ideoloogia, mille keskmes on Venemaa kui kunstlike piiridega lõhestatud vene maailma koondaja.

Robert Jervise järeldus, et Kremlis poliitilisi otsuseid langetavate isikute ideoloogiliste koordinaatide süsteemi tuleb tundma õppida, peaks euroatlantike jaoks Venemaa, Lääne ja postsovetlike riikide vastastikuste suhete analüüsimisel muutuma aksioomiks. See, mis ühes koordinaatide süsteemis paistab ajaloolise õigluse taastamisena ja vene maailma kaitsena, on teises hoopis võõrriigi territooriumist osa anastamine.

Pikad lained

Vene majandusteadlane Nikolai Kondratjev, kes 1938. aastal maha lasti, käis 1926. aastal välja pikkade lainete (tsükli) teooria. „Kondratjevi tsükli” on suured (kestusega 50–55 aastat) majandustsükli, millest igapäevale on iseloomulik oma „tehnoloogiline põlvkond”. Uue Kondratjevi tsükli sünnist annavad

Scanpix

Neljandal Kaspia tippkohtumisel Astrahanis 29. septembril 2014 osalevad riigipead (vasakult) Iraani president Hassan Rouhani, Kasahstani president Nursultan Nazarbajev, Venemaa president Vladimir Putin, Türgmenistani president Gurbangulö Berdömu-hamedov ja Aserbaidžaaani president Ilham Alijev jalutamas Volga kaldapealsel.

teada märgilise tähtsusega avastused ja leiutised, mis tavaliselt ilmnevad kaduva tsükli lõpus, kusjuures mitte kaootiliselt, vaid erinevais paigus praktiliselt ühel ja samal ajal. Kapitalismi sünnist peale on üksteist välja vahetanud juba viis tehnoloogilist põlvkonda.

Täna seisab maailm kuuenda tehnoloogilise põlvkonna lävel. Maailma arenenud riikides, eeskätt USAs ja Jaapanis, hakkavad selle kontuurid alles välja joonistuma. Selle tehnoloogilise põlvkonna aluseks on bio- ja nanotehnoloogia, geeniteadus, membraan- ja kvanttehnoloogia, fotonika, mikromehhaanika, tuumaenergeetika. Kuues tehnoloogiline põlvkond hakkas välja kujunema aastatel 2010–2020 ja jõuab küpsuse faasi 2040. aastatel. Seejuures toimub aastatel 2020–2025 uus teaduslik-tehniline revolutsioon, kus murdeliseks kujunevad avastused, mis sünteesivad eespool nimetatud valdkondi.

Näiteks USAs langeb praegu tootlikest jõududest viienda tehnoloogilise põlvkonna arvele 60%, neljandale 20% ja juba praegu 5% kuuendale. Venemaal on viienda tehnoloogilise põlvkonna osakaal umbes 10% ja sedagi ainult sõjaining kosmosetööstuses. Üle 50% langeb neljanda ja peaaegu kolmandik hoopiski kolmanda arvele.

Lisaks kogub maailmas viimastel aastatel hoogu „võidu-reindustrialiseerumine”, kus eesmärk on maksimaalselt realiseerida lisaväärtuse loomise ahela potentsiaal, kus keerulise lõpptoot (elektroonika, side, lennuki- ja autotööstus, masinaehituse mitmed valdkonnad, transpordivahendid jne) valmistamiseks on kaasatud kümned ettevõtted kümnetest riikidest, mis on omavahel tootmis-tehnilise koostöö suhetes. Klassikaline skeem: intellektuaalne omand (ideeloome) on USAs, vahepealsed lülid kuskil Aasias, lõplik kooste ja testimine Hiinas. Üleilmses

„lisaväärtuse ahelate” edetabelis jääb Venemaa autsaiderite hulka.

Kas Kremliis siis ei teatagi midagi pikade lainete teooriast või „lisaväärtuse ahelatest”? Kas tõesti ei osanud seal keegi ette näha majandussanktsioonide tagajärgi, mis lõikavad Venemaa ära nii nüüdisaegsetest tootmistehnoloogiatest kui ka investeringutest? Muidugi osati. Kuid kes? Eelkõige Sergei Glazjev, kes on president Vladimir Putini nõunik regionaalse majandusintegratsiooni küsimustes. Seesama Sergei Glazjev, kellel oli tähtis roll Krimmi sündmustes ja Vene kevade alguses. Tema lähikonnas on Putiniga lähedaseks saanud õigeusmagnaat Konstantin Malofejev ning selle lähedased sõbrad ja kolleegid (Igor Strelkov ja Aleksandr Borodai). Kui parafraseerida Aleksandr Duginit, siis selles ringkonnas „mõtleb Putin nagu valitseja ja tema nimel tegutseb Venemaa kangelane Strelkov”.

Liivakella salakavalus

Liivakellas voolab olevik minevikku, jättes üha vähem alles tulevikku. Kui elada liivakella järgi, on ajal täpne mõõt – kuni viimase liivaterani. Venemaa Teaduste Akadeemia akadeemik Sergei Glazjev kannab mehhaanilist käekella ja kui selle osutid liikumast lakkavad, keerab ta kella uuesti üles. Seetõttu on Glazjev veendunud, et Venemaal on veel võimalus üle minna ennetava arengu poliitikale, mis tugineb uue tehnoloogilise põlvkonna kasvu stimuleerimisele. Kuid selleks on tema sõnul hädavajalik vabaneda Vene kapitalismi sünnitraumadest.

Esiteks on vaja „eliidi enesepuhastust”, s.t muuta oligarhide esindajatest (nn *off-shore*-aristokraatidest) ja Lääne mõjuagentidest koosnev eliit rahvusliku arengu subjektiks. Teiseks tuleb naftahindade tõusuga riigieelarvesse laekuvad konjunktuursed tulud suunata teadus- ja

arendustegevusse ning innovatsiooni, et toetada uue tehnoloogilise põlvkonna toodete arendamist, aga ka investeerimisesse, et luua selleks vajalik taristu. Selle asemel, et kasvatada valuutareserve USA riigikassa obligatsioonides, tuleks valuutatulude ülejääk kulutada eesrindlike tehnoloogiate impordile. Kolmandaks on Venemaal vaja ka oma eluruumi, mis pärast NSV Liidu lagunemist tuleks taastada. Euraasia integratsiooni tuleks käsitleda sisemise arengu teljena. Kuid Euraasia projekti mõõde peaks olema võrreldav kunagise Vastastikuse Majandusabi Nõukoguga: juba praegu esineb vabakaubanduse initsiatiive India, Türgi, Vietnami ja maailma teiste riikidega. Selles mõttes tuleks loodavat Euraasia majandusühendust käsitleda vaid kui esimest sammu ajaloolise Suur-Euraasia suunas.

Sel moel arvabki Glazjev, et „majandus-sanktsioonid hakkavad kapitali äravoolu

vähendamise ja siseriiklikule krediteerimisele ülemineku arvelt stimuleerima Venemaa majanduse moderniseerimist ja arengut.” Tuleb aga märkida, et selle mudeli realiseerimiseks ei ole Venemaale jäänud kuigi palju ajaloolist aega, mille pikkuse määrab kindlaks domineerivate tehnoloogiliste põlvkondade vahetumise periood, mis kestab 2–3 aastat. Pärast seda, kui arenenud riigid on oma majanduse uue tehnoloogilise põlvkonna baasil struktuurselt ümber korraldanud, jõuab maailmamajandus uude pikka majanduskasvu faasi ja Venemaa peab oma arengus, nagu alati, leppima järelsõrkija rolliga.

Pole kahtlustki, et Vladimir Putini riiktsivilisatsioonist, nagu ka „Krimmi taasühendamise medalist”, saab õige pea Venemaa ajaloo mõistatuslik artefakt. Liivakellal ei ole vedru. ■

Milleks Eestile Arktika?

Veiko Lukmann

IRL välissekretär

2007. aasta augustis teatasid meediaagentuurid, et põhjapoolusele, 4300 meetri sügavusele merepõhja, arktilise jää alla paigutati Venemaa lipp. Selle sümboolse aktiga märgistas Venemaa oma strateegilise huviala ja tõstis vererõhku ülejäänud seitsmel Arktika Nõukogu (Arctic Council) liikmel. Arktika muutus poliitiliselt olulisemaks rahvusvaheliseks alaks kui eales varem.

Eesti ei kuulu Arktika riikide hulka, kuid omab piiri suurima Arktika riigi, Venemaaga, nagu ka meie liitlased ja lähedased partnerid, Arktika Nõukogu liikmed Soome, Rootsi, Norra, Taani, Island, Kanada ja USA. Rahvusvahelise õiguse järgi on arktilises piirkonnas viis riiki, mis omavad oma põhjapiiril 200-miilist majandusvööndit. Venemaa jagu on sellest territooriumist umbes pool.

Tsivilisatsioonide konfliktis, mida viisakad inimesed ei maini, on Eesti loetletud seitsmega ühes ja Venemaaga tema enda

käitumise tõttu üha enam teises paadis. Kuivõrd tegemist on sulava jääkilbi tõttu järjest avaneva merealaga potentsiaalseks majandustegevuseks mitte väga kaugel Eestist, on kasulik arengutega kursis olla.

Seetõttu võtsin rõõmu ja põnevusega vastu kutse osaleda Norras Bergenis toimunud seminaril „A Sustainable Arctic – Preconditions, Pitfalls and Potentials” (tõlkes „Kestlik Arktika – eeldused, riskused ja võimalused”), mis andis hea ülevaate selleteemalisest debatist lääne-riikides. Sündmusel osalesid teadlased, väliskoostöö ametnikud, huvigruppide esindajad ja poliitikaga seotud isikud Rootsist, Norrast, Fääri saartelt, Lätist, Leedust, Soomest, Saksamaalt ja Euroopa Komisjonist. Kehtis Chatham House'i reegel¹.

Teemadest käsitleti kliimamuutustest tingitud jääkilbi sulamist, kalavarude, laevateede, maavarade ja Arktika põliselanike elupaikadega seonduvat ning rahvusvahelisi suhteid. Näidati põnevaid kaarte ja numbraid. Jää sulamine mõju-

Erakogu

tab nii mereelukate liikumist ja asualasid kui ka jää peal elavat loomastikku. Kalapüük, maardlad ja laevateed on peamised geopoliitiliste huvide objektid. Põhjapoolarjoone taga elab 4 miljonit inimest, kes on peamiselt põliselanikud – riigita väikerahvaste esindajad, kelle huvidest demokraatlikud riigid samuti mõõda

Kaardil Arktika piirkond märgitud tumeda värviga.

vaadata ei saa. Või ideaalses maailmas vähemalt ei tohiks.

Viimase 30 aasta jooksul on jääkate Arktikas vähenenud ja suvel on laevatee Euroopast läbi Beringi väina Aasiasse olnud ka täielikult avatud. See asjaolu avab uusi perspektiive kaupade transpordiks Euroopast Aasiasse, kasutades lühemat mereteed, kui see on võimalik Suessi kanali kaudu. Gloobust vaadates võib nii ette kujutada ka Helsingi ja Tallinna vahelise raudteetunneli majanduslikku mõttekust, mida tagasihoidlikumad eestlased pigem utopiaks peavad. Euroopa ja Aasia vaheline transiitliiklus arktilistes vetes on praegu vähene, sest sõltub paljudest kliimaatilistest ja tehnilistest asjaoludest ning taristu olemasolust või puudumisest. 65% praegusest arktilisest laevaliiklusest on regionaalne ja toimub Venemaa, Soome, Rootsi ja Norra rannikuvetes.

Keeruline koostöö Venemaaga

Tuleb siiski silmas pidada, et kliimamuutused Arktikas ei ole järsud, vaid järkjärgulised. Jää ei sula homme ega järgmisel aastal, vaid tegemist on pikaajalise

protsessiga. Seega ei maksa potentsiaalse poliitilise konflikti ohtu Arktika pärast (Venemaaga) üle hinnata. Samas kasutab Venemaa enda globaalse autoriteedi kehtestamiseks kõiki vahendeid ja on oma käitumises strateegiline. Nii on Arktika kistud otsapidi ka Ukraina ja Venemaa konflikt. Selle aasta maikuu teatas Vladimir Putin Peterburis antud pressikonverentsil, et ta mõistab Kanada muresid Arktika suveräänsuse küsimuses, aga ei mõista Kanada positsioone, mis puudutavad Venemaa osalemist Ukraina konfliktis. Sellised vihjed ja ähvardused ei meeldi loomulikult kellelegi ning tekitavad muret mitte ainult poliitikaväljal, vaid ka teiste Arktika küsimustega tegelevates ringkondades.

On täheldatud, et ka Arktika teemadel valitseb Venemaal pisut skisofreeniline narratiiv. Nimelt, kuigi Vene teadlased eravestlustes tunnustavad, et kliimamuutuste teooriat toetavad ka nende praktilised uurimused, siis poliitilisel tasandil Venemaa kliimamuutusi ei tunnista ja avalikes esinemistes räägivad teadlased sellele vastu. Samuti on viimasel ajal Vene teadlased muutunud etteaimamatuks, jättes mõnikord ilmutata tea-

Wikipedia

duskonverentsidele või oma paneeldiskussioonidesse. Viimati ei saanud mõned neist osaleda, sest ei saanud Kanada viisat. Koostööd otsivas teadlaskonnas tekitab see loomulikult ärevust.

Kuigi ärevus valitseb ka majandusringkondades, siis maavarade kaevandamise buumi arktilistel aladel teadlased esialgu ette ei näe. Nimelt tuleb seal töötada väga keerulistes tingimustes ning nafta ja gaasi ammutamine on kulukas. Arvestades kasutuses olevaid maardlaid, kildagaasi võidukäiku ja toorainehindade madalat taset, ei pruugi kogu nähtava potentsiaali kasutusse võtmine olla majanduslikult mõttekas. Norra investeerib küll märkimisväärselt uutesse maardlatesse, aga samuti väga kaalutletult. Majanduslikku tegevust Kaug-Põhjas peavad toetama globaalsed toorainehinnad ja nõudlus. Sellest hoolimata on Venemaal selgelt pikemaajalised strateegilised huvid, mille realiseerimise nimel on ta valmis pingutama.

Hiinlased tulevad

Seoses Venemaaga on Arktikas kaalukausil ka Euroopa ettevõtete majanduslikud huvid. Sanktsioonid ligi poolt Arktikat ja selle ressursse valdava Venemaa vastu hirmutavad Euroopa ettevõtjaid. Nimelt pelgavad eurooplased innukaid Hiina, Lõuna-Korea, Singapuri ja muude riikide firmasid, kes ähvardavad võtta nende koha suhtluses Venemaaga ja on näidanud end tehniliselt nupukate koostööpartneritena. Hirm on ilmselt õigustatud. Hoolimata Aasia ettevõtete puudulikkusest kogemusest arktilistes tingimustes tegutsemiseks paistavad nad silma kiirete õppijatena.

Ärevuseks on põhjust veelgi. 2012. aastal tegi Hiina endine president Hu Jintao riigivisiidi Taani, näidates muu hulgas üles huvi Gröönimaa maavarade vastu. Hiinlaste strateegilisi ja majanduslikke huve ei saa alahinnata, Hiina tehnoloogiatööstus januneb materjalide järele. Ühel rahvusvahelisel teaduskonverentsil on hiinlased väljendanud jõuliselt seisukohta, et Arktika rahvusvaheline territoorium ei peaks sugugi olema ainult kaheksa Arktika Nõukogu riigi pärusmaa, vaid ka Hiinal peab olema seal tegutsemisele õigus.

Koostöö võimalikkusest Arktikas

Arktika riikide foorum Arktika Nõukogu on seni põhinenud usaldusel ja koostööl. Rahvusvahelise õiguse mõttes on Arktika nõrgalt reguleeritud. On mitmeid leppeid, millele kõik osapooled alla kirjutanud ei ole. Rahvusvahelise õiguse ja territooriumide täpse jaotuse mõttes on tegemist veel üsna seadusvaba piirkonnaga. Lisaks regulatsioonide nappusele on viimasel ajal vähenenud ka usaldus ja koostöö on selgelt halvenenud, ütlevad Lääne asjaosalised. Loomulikult on usaldus kahanenud peamiselt Venemaa käitumise tõttu. Vahel tundub, et tülli on otsustatud minna kõigil rinnetel. Samas

on selge, et Venemaa ülitsemine on kohati sümboolne ja prestiiži küsimus ning endale võimaluste tekitamine globaalsel mänguväljal.

Arvestades Arktika väikest elanikkonda ja rahvusvahelise üldsuse huvi maavarade vastu, oleks mõistlik diskussioonideks laua äärde kutsuda ka rahvusvahelised suurfirmad. Nimelt on tihtipeale just neil parim arusaam, mida on võimalik teha ja mida mitte. Ülikoolidel ja uurimisasutustel napib ressursi ja kogemust. Kena oleks, kui laua ümber saaksid kaasa rääkida ka Arktika põlisrahvaste esindajad, aga kahtlustan, et selles suurte panustega mängus on nende osa kaotajaks jääda.

Nii võib tekkida küsimus: mis see Eesti asi on? Lihtsalt ja konkreetselt: juba praegu on palju Eesti ettevõtteid seotud arktilises piirkonnas majade ehitamise ja inseneritehniliste küsimuste lahendamisega maavarade ammutamisel. Ülal- kirjutatut arvesse võttes on seda kõike kasulik jälgida ka globaalsete poliitiliste mängude pärast. Liblika tiivalööök Nuuskist põhjas võib tekitada tuntava laine ka Nuustakul.

¹ Chatham House'i reegli kohaselt ei tohi koosolekul arutatut ja väljendatud seisukohti jagada isikustatud kujul. ■

Kuidas taltsutada Islamiriiki – strateegiline malepartii Lähis-Idas

Holger Mölder

KVÜÕA strateegia ja sõjaajaloo õppetooli dotsent

29. juunil 2014. aastal kuulutas sunniitide salafistlik rühmitus Islamiriik (lühendatult IS, araabia k *ad-Dawlah l-'Islāmiyyah*) Süüria ja Iraagi nende poolt vallutatud aladel välja islami kalifaadi. Ühtlasi loobus rühmitus geograafilisest tähistusest „Iraagis ja Levantis“ (araabia k *al-Sham*) oma nimes, mis viitab nende laienenud ambitsioonidele. Kui kümnekond aastat tagasi hirmutas läänemaailma kõige rohkem al-Qaeda kaubamärk, siis nüüd on ärevust tekitav bränd Islamiriik esivaenlase tiitli endale haaranud. Terminit „kaubamärk“ ei kasuta ma rühmituse tutvustamisel juhuslikult – Islamiriigi edu ei ole ainult eduka lahingutegevuse tagajärg, vaid ka oskuslik manipuleerimine Lääne meediaga ning selle kommunikatsioonivõrgustike, sh sotsiaalmeedia oskuslik kasutamine džihadismi kui salafismi kõige äärmuslikuma ideoloogilise voolu huvides. Võikad videod avalikult hukatavatest Lääne ajakirjanikest ning humanitaarabitöötajatest täidavad eelkõige meediakampaania ülesannet ning peavad külvama hirmu potentsiaalsete vastaste hulgas – me oleme tugevad ja ohtlikud, ärge sekkuge

meie asjadesse, vaid hoidke meist eemale. Pilt keskajas elavatest islamistidest on aegunud ning tänapäeva islamiäärmuslased tunnevad end tehnoloogia viimaste saavutuste kasutamisel üsnagi kodus olevat.

Islamiriik põlvneb kunagisest al-Qaeda Iraagi harust, mis ilmus Iraagis välja 2004. aastal pärast ameeriklaste juhitud koalitsiooni interventsiooni ja Saddam Husseini kukutamist. Seda juhtis Jordaania päritolu Abu Musab al-Zarqawi (sünnipärase nimega Ahmad Fadeel al-Nazal al-Khalayleh), kes rajas 1999. aastal Afganistanis Herati lähedal Islamiriigi eelkäija, džihadistliku rühmituse Jama'at al-Tawhid wal-Jihad. Arvatakse, et al-Zarqawi saabus Afganistanist Põhja-Iraaki juba 2002. aastal. Islamiriigi lipu all võitleb väga palju usuvendadele appi saabunud erinevast rahvusest džihadiste üle terve maailma ning mitmed neist on lääneriikide päritoluga, nii lääneriikides sündinud islamiusulised kui ka konvertiidid ehk islamiusku pöördunud lääne inimesed. 2010. aastast on ISI eesotsas kaliif Ibrahim ehk Abu Bakr al-Baghda-di (Ibrahim ibn Awwad ibn Ibrahim ibn Ali ibn Muhammad al-Badri al-Samarrai), kes enne lääneriikide koalitsiooni interventsiooni tegutses vaimulikuna

oma kodulinnas Samarras Kesk-Iraagis. Mõne allika kohaselt oli tulevane kaliif mõnda aega ameeriklaste poolt interneeritud Camp Bucca kinnipidamiskohas Umm Qasri lähedal, kuid ameeriklased ei pidanud teda ohtlikuks ja vabastasid ta vangistusest. Kaliif Ibrahim ei ole al-Qaeda juhiga Ayman al-Zawahiri'ga sarnane õpetlase tüüpi teoreetik, vaid on juhtimisstiililt juht-sõdalane, kes on tegutsenud välikomandörina otse lahinguväljal ning osaleb siiani sõjaliste operatsioonide planeerimises. See on

Scanpix

26. september 2014, Raqqa. Noorukid protesteerivad plakatitega Islamiriigi (IS) pihta suunatud USA õhurünnakute vastu. Plakattite on araabia keeles kirjutatud: „Hinge ja verega ohverdame end sulle, riik. Hinge ja verega ohverdame end sulle, Bagdad” (keskel), „Keda ei tapnud Assadi lennukid, tapsid Saudi perekonna lennukid. Lennukeid oli mitu, aga rünnak on üks” (vasakul).

tõstnud tema isiklikku populaarsust kaasvõitlejate seas.

Ameerika Ühendriikide välisminister John Kerry on öelnud: „Islam on rahumeelne religioon, mis kannab endas inimestele omaseid väärtusi.” Tema sõnade järgi pole Islamiriigi rühmitusel selle poolt lipukirjana kasutava religiooni põhimõtetega väga palju kokkupuutepunkte.¹ Salafistid on sunni islami konservatiivne usuvool, mis seab eesmärgiks tagasipöördumise algislami juurde (*salafi* — araabia k ‘esivanemad’) ja nad on eriti mõjuvõimsad Pärsia lahe riikides: Saudi Araabias, Kataris ja Araabia Ühendemiraatides. Pole päris täpne seada võrdusmärki kõikide salafismi erinevate voolude ja džihadismi vahele, kuid salafismis saab eristada vähemalt kolme üksteisest erinevat haru: vägivaldatu salafism ehk madkhalistid, poliitiline ehk põhivoolu salafism ja võitlev salafism ehk džihadistid (qutbistid).² Islamiriik kuulub ideoloogiliselt salafismi kõige äärmuslikuma voolu järgijate ehk džihadistlike rühmituste hulka. Ideoloogiliselt pakub salafism identiteediotsingutes viskleva-

tes islamimaades teatavat selgepiirilist alternatiivi Lääne mõjudele, mida Süüria kontekstis võib kergesti siduda vastupanuga sekulaarsele Assadi režiimile, aga Iraagis vastupanuga nende mõistes väärusulistele šiitide juhitavale valitsusele.

Kodusõda Afganistanis ja võitlus Nõukogude okupantide vastu konsolideeris sunniitide ühtekuuluvustunnet ning tugevdas nende religioonipõhist identiteeti. Afganistanist pärinevad mitme tänase džihadistliku rühmituse juured (sh al-Qaeda, IS jt). Pakistanis organiseerisid islamivõitlejate abistamist „üleilmse džihaadi isa” palestiinlane Abdullah Yusuf Azzami ja tema noor õpilane Osama bin Laden. Kui Azzami 1989. aastal tapeti, sai bin Ladenist tema mantlipärija al-Qaeda liidrina. Pärast Nõukogude vägede lahkumist Afganistanist otsisid nad uut vaenlast ning nende pilgud pöördusid Lääne suunas. 1990. aastatel otsustas qutbistliku rühmituse Egiptuse Džihaad liider Ayman al-Zawahiri, et aeg on laiendada silmapiiri ning suunata fookus võitluselt Egiptuse sekulaarsete võimudega läänemaailma ning Ameerika

Ühendriikide vastu. Suure eesmärgi nimel ühendati jõud al-Qaedaga, kellel olid juba Afganistani sõjast suured kogemused rahvusvaheliste võrgustike organiseerimisel islamistlike võitlejate toetamiseks.

Ameeriklaste ja NATO juhitud suurepertsioonid Lähis-Idas – Iraagis ja Afganistanis – on tõestanud, et rahvusvahelise kriise ei ole võimalik lahendada ainult sõjalisele jõule toetudes, vaid sellega peab kaasnema tõhus rahuloomeprogramm. Ameerika Ühendriikide president Barack Obama täitis oma valimislubaduse ja viis Ameerika Ühendriikide väed 2011. aasta lõpuks Iraagist välja. Samal aastal õnnestus tabada ja likvideerida terrorismivastase sõja „staarvaenlane” al-Qaeda liider Osama bin-Laden, kelle järel tõusis al-Qaeda etteotsa al-Zawahiri. Käesoleva aasta lõpul suleb ukсед NATO juhitud rahvusvaheline missioon ISAF (rahvusvahelised julgeolekuabi jõud – *International Security Assistance Force*) Afganistanis ning vastutus riigi julgeoleku tagamise eest läheb kohalikele julgeolekujõududele. Kõik see viitaks

esimesel silmapilgul olukorra stabiliseerimisele kogu Lähis-Idas, kuid piirkonnast tulevad uudised on endiselt ärevad. 2013. aasta sügisel ei olnud Ameerika Ühendriigid kaugel Assadi režiimi ründamisest Süürias ning sekkumisest Süüria kodusõtta opositsiooni poole peal, kui Süüria valitsusväed tabati 2013. aasta augustis keemiarelva kasutamisel Damaskuse eeslinnas Ghoutas. Paljuski sai otsustavaks Suurbritannia parlamendi sõjalist rünnakut eitav otsus, millega Ameerika Ühendriikide üks kindlaimaid liitlasi pidi astuma sammu tagasi.

Venemaa ja lääneriikide vastasseis Ukraina pärast on Islamiriigi ambitsioonidele ergutavalt mõjunud, sest tähelepanu on kandunud Lähis-Idalt mujale ning nad on saanud vaikselt oma haaret tugevdada, hõivates ulatuslikke alasid Iraagi sunniitidega asustatud territooriumil ning paljudel Süüria aladel, kontrollides Ida-Süürias laiuvat Raqqa provintsi. Täna ollakse fakti ees, et suuremat ohtu rahvusvahelisele julgeolekule kujutavad president Assadi vaenlased salafistlikest rühmitustest Islamiriik, Jabhat al-Nusra (Suur-Süüria Rahva Toetusrinne) jt ning lääneriigid võivad selle tarvis olla sunnitud koostööd tegema vanade vaenlaste Süüria ja Iraaniga. Neist viimasel on oluline mõju Süüria ja Iraagi valitsusele. Selles võitluses ollakse ühises leeris läänemaailmale vastandunud Venemaaga, keda islamiterroristid on ähvardanud rünnakute kandumisega Põhja-Kaukaasiasse, mida ei saa tähelepanuta jätta, arvestades, et ISI ridades võitleb palju põhjakaukaaslast. Gruusias sündinud ISI välikomandör ja arvatav sõjaline juht Abu Omar al-Shishani (sündinud Tarkhan Batirašvili) teenis 2010. aastani Gruusia relvajõududes ning osales 2008. aasta Vene–Gruusia sõjas. Hiljem oli ta vahistatud relvasalakaubanduse süüdistusega, pärast vabanemist lahkus maalt ja kuuldavasti liitus islami sõdalastega Süürias.

Kolm aastat pärast lahkumist on Ameerika Ühendriigid Iraagis tagasi, kuigi maavägede saatmist esialgu plaani ei võeta³ ning Iraagi valitsusarmeed toetatakse õhulöökidega ISI positsioonidele. Arvatavasti üritavad ameeriklased Iraagis kasutada sarnast taktikat, mis tõi edu Gaddafi kukutamisel Liibüas, kui NATO riikide õhuvägi toetas valitsusvastaste operatsioone maismaal. Maavägede

lähetamine oleks taganemine Obama omaaegselt populaarsest valimislubadusest ning võib negatiivselt mõjutada demokraatide 2016. aasta presidendivalimiskampaaniat. Ameeriklasi on juba toetama tõtanud Austraalia, kui peaminister Tony Abbott teatas 600-mehelise kontingendi saatmisest Ameerika Ühendriikide baasidesse Araabia Ühendemiraatides. Prantsusmaa on lubanud toetada õhurünnakuid Islamiriigi tugipunktidele Iraagis ja teinud luurelende ISI poolt hõivatud alade kohal. Palju ettevaatlikumad ollakse aga igasuguse tegevuse osas Süüria territooriumil, kuigi president Obama on hoiatanud, et õhulöögid võivad toimuda ka Islamiriigi baaside vastu Süürias.

Septembri jooksul õnnestus Iraagi valitsusel oma positsioone mõningal määral stabiliseerida ning Islamiriik pole enam nii kiiresti edasi liikunud nagu varem. Kui suure osa moodustavad Islamiriigi toetajad Iraagi sunniitliku opositsiooni võitlejatest, on täna veel raske hinnata, sest koos Islamiriigiga võitlevad valitsusvägede ja kurdide pešmergide (surmasõdurid) vastu mitmed teisedki sunniitide rühmitused, teiste hulgas Saddam Husseini asepresidendi Izzat Ibrahim al-Douri juhtimisel tegutsev Naqshbandi armee, kes aitas Islamiriigil Mosulit ja Tikritit vallutada, kuid on hiljem viimase vastu kuuldavasti sõja välja kuulutanud. Islamiriigi koostöö teiste opositsioonirühmitustega ning isegi mõttekaaslastega on kannatanud nende poolt praktiseeritavate äärmuslike ja brutaalsete meetodite tõttu. Islamiriigi tegevuse on hukka mõistnud mitmed nimekad salafistlikud vaimulikud Pärsia lahe riikides (nt Adnan al-Aroor). Süürias on IS läinud tülili teise mõjuka islamiäärmuslaste organisatsiooniga Jabhat al-Nusra, keda asus toetama kahe rühmituse konfliktis ka al-Qaeda liider Ayman al-Zawahiri.

Pingete kasv mitmel pool maailmas on strateegilise lõppmängu maailma poliitika malelual muutnud peaaegu ennustamatuks, sest osapoolte huvid ja vastasseisud ei ole selgelt välja joonistunud nagu näiteks külma sõja ajal. Need jõud, kes vastanduvad täna Ukrainas, asuvad samal pool rindejoont Lähis-Idas. Septembris kogunesid 30 riigi esindajad, sh Ameerika Ühendriigid, Venemaa, Hiina ja paljud araabia riigid, Pariisi, arutamaks edasist võitlust ISI vastu. Islamiäärmuslaste tugevdamine võib pakkuda

Venemaa liidri Vladimir Putinile suure võimaluse leppimiseks Läänega, kuna nende huvid ja hirmud Lähis-Idas on sarnased. Me ei tea, kui hästi Putin malet mõistab, siiani on ta üritanud malenupudega vene kabet mängida, aga kui Islamiriik peaks oma plaanid ellu viima, võimu Lähis-Idas kindlustama ning kandma võitluse taas Põhja-Kaukaasiasse, siis võib Ida-Ukraina kontrollimine Venemaale mõjuda hoopis Pyrrhose võiduna. Huvide kokkujooksmine Lähis-Idas võib venelased vabastada Lääne sanktsioonidest ja jätta võimule nende viimase truu liitlase Lähis-Idas, Süüria presidenti al-Assadi režiimi, kuid ühtlasi tugevdada Venemaa mõjusid Iraagis ja Egiptuses. Teine perspektiivne partner lääneriikide jaoks ISI vastu on Iraan, kes võib samuti Lähis-Ida üle peetavast malepartiist võitjana välja tulla, kui tal õnnestub normaliseerida suhted Läänega ning talle jäävad tema olulised liitlased araabia riikide seas – Iraak ja Süüria. Lisaks võib Iraan kestvama partnerluse huvides kaubelda järeleandmisega rahvusvahelises kontrollis nende tuumapoliitika üle. Kuid juba 35 aastat kestnud pikaajaline vastasseis lääneriikidega teeb positiivse arengu lääneriindel Iraani jaoks keeruliseks. Iraani poliitiline juhtkond eesotsas president Rouhaniga on koostööle avatud, kuid usujuhtkond eesotsas suurajatolla Khameneiga on olnud pigem tõrjuv.

¹ Brittany M. Hughes. „Kerry: ‘The Real Face of Islam is a Peaceful Religion.’” CNS News, September 3, 2014. <http://www.cnsnews.com/news/article/brittany-m-hughes/kerry-real-face-islam-peaceful-religion> (11.09.2014)

² Eesti keeles ka kutbistid või khutbistid. Egiptuse õpetlase Sayyid Qutb'i järgi (1906–1966), kes oli 1950. ja 1960. aastatel Moslemi Vennaskonna üks juhte Egiptuses. Tema vend Muhammad Qutb (1919–2014) oli hiljem al-Qaeda liidrite Ayman al-Zawahiri ja Osama bin Ladeni õpetaja.

³ USA staabiülemate komitee esimees kindral Martin Dempsey ei ole seda võimalust siiski lõplikult välistanud. ■

Šotimaa – kuidas edasi?

Pille Petersoo

Tallinna Ülikooli teadur

Septembrikuine palju meediakajastust tekitanud iseseisvusreferendum oli Šotimaa elanikel juba kolmas oluline referendum viimase 35 aasta jooksul.

1. märtsil 1979. aastal, kui Downing Street 10 majas istus leiborist James Callaghan, küsiti šotimaalaste käest, kas Scotland Act 1978 tuleks vastu võtta. Keeruline sõnastus, ent põhimõtteliselt taheti teada, kas Šotimaa vajaks eraldi assambleed. Assambleele oleks olnud piiratud seadusandlik võim hariduse, keskkonna, tervise, siseasjade, õiguse ja sotsiaalvallas, Westminsteri parlamendiga kahasse lisaks ka teatud otsustusõigus kalanduse, põllumajanduse ja toiduainetööstuse teemadel. Mitte palju, aga siiski midagi.

Hääletusaktiivsus oli 63,72% ja tervelt 51,6% hääletas assamblee poolt – üle miljoni šotlase. Assambleed Šotimaa tol korral ei saanud, sest leiboristist parlamendiliikme George Cunninghami nõudel pidi poolt olema 40% KOGU valimisregistrisse kantud elanikkonnast, mis tollal oli umbes 3,7 miljonit. Madalavõitu valimisaktiivsuse tõttu jäi tollest 40% piirist veidi puudu. Kuivõrd Šotimaale suurema omavalituse andmine Westminsteri huvides polnud, nii läkski nagu läks.

Järgmised 18 aastat möödusid šotlaste hinnangul nende jaoks ebasoodsa ja -sobiva konservatiivse partei võimu all, esmalt Margaret Thatcheri (1979–1990) ja seejärel John Majori (1970–1997) juhtimisel. Vaid aasta pärast 1979. aasta ebaõnnestunud referendumit moodustati CSA ehk Campaign for a Scottish Assembly (Šoti Assamblee Kampania), mis koondas peamiselt leiboristlikust parteist pärit aktiviste, kes soovisid Šotimaale rohkem omavalitsust. 1989. aastal tuli kokku Scottish Constitutional Convention (Šoti Konstitutsiooniline Konventsioon), laiapõhjaline vabauhendus, mis koondas nii parteisid (Šoti leiboristid, liberaaldemokraadid, rohelised, kommunistid), kirikud (Church of Scotland ja katoliiklased), ametühingute liidu,

väikeettevõtjate ühendused jpt Šotimaa kodanikuühiskonna aktivistid. Algselt osales konventsiooni tegevuses ka SNP ehk Šoti Rahvuspartei, ent nood loobusid, kuna SCC oli valmis arutama seda, kuidas suurendada Šotimaa omavalitsust, mitte iseseisvust – aga just iseseisvus on olnud SNP põhiteesiks algusest peale. Kaua aega oli see vaat et Šoti Rahvuspartei ainus eesmärk – naljatlemisi räägiti, et SNP tähendab mitte Scottish National Party't vaid hoopis „Still No Policy't”.

1997. aasta mais võitsid leiboristid Tony Blairi juhtimisel Briti parlamendivalimised. Üks valimislubadustest, mis sisaldas 1997. aastal leiboristide valimismanifestis, oli devolutsioon ehk omavalitsus Šotimaale, kui Šotimaa elanikkond seda soovib.

Teine oluline referendum leidis aset 11. septembril 1997. aastal. Hääletusdeleid oli kaks, mõlemal lihtne ja konkreetne küsimus. Neist esimene küsis, kas oleks vaja Šoti parlamenti või mitte; teine uuris, kas nimetatud parlamendil peaks olema õigus makse reguleerida. Hääletamas käis napilt üle 60% valimisealistest elanikest ja kolm neljandikku (täpsemalt 74,29% ehk 1,78 miljonit inimest) olid nõus, et Šotimaal peaks olema oma parlament. Pea kaks kolmandikku andsid tulevasele parlamendile ka vabad käed maksude tõstmise või langetamise jaoks.

Esimesed Šoti parlamendi valimised toimusid 6. mail 1999 ning 1. juulil 1999 läks seadusandlik õigus järgmistes valdkondades ametlikult Ühendkuningriikide parlamendilt Šoti parlamendi kätte: tervishoid, haridus ja kutseõpe, kohalik omavalitsus, sotsiaaltöö, turism, keskkond, Šotimaa teedevõrgustik, sadamad, politsei ja tuletõrje, põllumajandus, metsandus, kalandus, sport ja kultuur, riiklikud registrid ja statistika jm.

2004. aastal kolis Šoti parlament ajutistest ruumidest spetsiaalselt parlamendi jaoks ehitatud hoonesse maalilises Holyroodi pargis. Suurepärase ja auhinnatud hoonest arhitekt oli seejuures katalaan Enric Miralles (1955–2000). Šotimaa parlamendis on 129 liiget, kellest 73 valitakse majoritaarse ehk enamusvalimise süs-

Erakogu

teemi järgi ja ülejäänud 56 proportsionaalsuse alusel – 7 Šoti parlamendi liiget kaheksast valimisregioonist, mis ühtivad Euroopa Parlamendi valimisregioonidega. Šotimaa valitsuskabinetit juhib *First Minister* ehk esimene minister.

Praegune parlamendikoosseis on juba neljas ning Šoti Rahvuspartei moodustatud valitsus teine nende valitsus. Juba 2007. aasta valimiste eel lubas SNP juht Alex Salmond iseseisvusreferendumit, ent 2007. aastal moodustas SNP väheamusvalitsuse ja iseseisvusreferendumi korraldamiseks polnud piisavalt toetust. 2011. aasta valimistel saavutas SNP juba ülekaaluka võidu ning vastavalt valimiskampaania põhilubadusele viidigi septembris läbi iseseisvusreferendum. Referendumil küsiti: „Kas Šotimaa peaks olema iseseisev riik?”, vastusevariandid olid „Ei” ja „Jah”.

Referendumile eelnenud kampaania oli sõbralik, aga intensiivne. 2012. aasta sügisel käivitatud „Yes Scotland” kampaaniakatuse alla koondusid Šoti Rahvuspartei, Šoti rohelised ja Šoti sotsialistid, lisaks veel hulgaliselt vabauhendusi. Iseseisvuse vastased koondusid „Better Together” sildi ja deviisi alla, hõlmates Šoti leiboriste, Šoti konservatiive ja Šoti liberaaldemokraate. 2012. aasta alguses oli toetus iseseisvale Šotimaale ligikaudu 30–35%, nii et „Better Together” kampaania oli paremal stardipositsioonil.

Iseseisvuse pooldajad protesteerivad Edinburghis Šoti parlamendi ees, 28. septembril 2014. Šotimaa Ühendkuningriigi koosseisu jäämisega päädinud referendum järel lubas Briti valitsus anda piirkondlikele omavalitsustele rohkem õigusi.

Kurioosumina tasub märkida, et Šotimaal ei ole kunagi saanud asetada võrdlusemärgi „valin Šoti rahvuslasi (SNP)” ja „tahan iseseisvat Šotimaad” vahele. Šotimaalastelt on aastaid – täpsemalt 1986. aastast alates – küsitud, kas nad tunnevad end vaid šotlastena, pigem šotlaste kui brittidena, võrdselt šotlase ja britina, pigem briti kui šotlase või ainult britina¹. Vastuseid sellele küsimusele on võrreldud valimiskäitumisega ja suhtumisega Šotimaa iseseisvusesse. Ühisosa on loomulikult olemas, ent mitte täielik. Ka enne iseseisvusreferendumit näitasid küsitlused, et ligi viiendik Šoti Rahvuspartei toetajatest ei plaani referendumil jah-sõna öelda, samas kui umbes kolmandik Šoti leiboristidest olid iseseisva Šotimaa poolt.

18. septembril 2014 oli referendumil osalusprotsent 84,6, mis on märkimisväärselt kõrge tulemus, kõrgeim Suurbritannia valimiste ajaloos pärast universaalse valimisõiguse juurutamist. Šotimaa ise-

seisvuse poolt hääletas 44,7% ehk 1,6 miljonit valimistel osalejat, vastu 55,3% ehk veidi üle 2 miljoni inimese. Tunnistan, et minu jaoks ei tulnud see üllatuseks. Kõik peale kahe septembrikuise arvamusküsitluse ennustasid võitu „Better Together” leerile. Nappi võitu, aga siiski võitu. Referendumi tulemusi vaadates vastab jah-leeri tulemus arvamusküsitluste omale, ei-leeri tulemus (55,3%) on aga tervelt 5% võrra parem arvamusküsitlustes ennustatust. See annab aluse arvata, et viimasel hetkel (või viimases hädas?) tõid „Better Together” kampaania nn *devo-max* (eesti k maksimaalne devolutsioon) lubadused hääletuskastide juurde need, kes seni ei olnud veel suutnud otsustada või kahtlesid oma otsuses. Neid oli erinevate septembris läbi viidud arvamusküsitluste andmeil 5–15% elanikkonnast. Kolme partei pakutud kiirendatud *devo-max*, mille taga on ilmselgelt Gordon Brown, lubab juba oktoobri lõpus Briti valitsuse eelnõu kavasid, kus on kirjas kolme partei ettepanekud.

Seejärel toimuvad kuu aja pikkused läbirääkimised Šoti kodanikuühiskonnaga, novembri lõpuks on eelnõu valmis ning Robert Burnsi sünniaastapäevaks, 25. jaanuariks, peaks eelnõu juba Westminsteri parlamendis lugemisel olema. Šoti kriitikute hinnangul on pakutud ajakava ulmeliselt kiire ja kiirustav, aga hetkel neil muust kinni haarata pole, loodetakse parimat.

24. märtsil 1603 päris Šoti kuningas James VI Inglise trooni. 24. märtsil 1707 allkirjastati dokument, mille järgi Šoti ja Inglise parlament ühendati ning sai alguse Suurbritannia. 24. märtsil 2016 pidi Šoti rahvuslaste järgi olema uue iseseisva Šoti riigi esimene päev. Seda ei juhtu, aga šotlased ja šotimaalased vaatavad kriitilise pilguga Westminsteri ja Holyroodi poole, jälgides poliitikute iga sammu, kuna nende referendumieelsed lubadused olid suured – ja need on rahval meeles. Armastatud Šoti autor Irvine Welsh („Trainspotting”) kirjutas paar päeva pärast referendumit, et see oli suurepärane kaotus (ingl k *glorious failure*). Šotlased näitasid, et korporatiivne ja uusliberaalne mudel Šotimaal „ei müü”. Iseseisvust sel korral ei saadud, aga Šotimaa demonstreeris Westminsterile ja kogu maailmale, et nendega peab arvestama ja et Suurbritannia valitsus ei saa šotlastest mööda vaadata.

¹ See, nn Moreno küsimus (ingl k *Moreno question*), on saanud nime Hispaania sotsioloogi Luis Moreno järgi, kes kasutab seda riigita rahvuste identiteedi uurimisel. Luis Moreno kaitses oma doktorikraadi Edinburghi Ülikoolis.

Pille Petersoo (s 1974) on sotsioloog, Tallinna Ülikooli teadur. Elas Edinburghis aastail 1998–1999 ja 2000–2006. Omandas Edinburghi Ülikoolis magistri- ja doktorikraadi (*MSc in Nationalism Studies* (1999), *PhD in Sociology* (2005), olnud järel doktor Edinburghi Ülikoolis ja Stirlingu Ülikoolis. ■

Kuidas mõjutab Šotimaa referendum Kataloonia iseseisvusliikumist?

Elina Viilup

Barcelona Rahvusvaheliste Suhete Keskuse (CIDOB) teadur

18. septembril toimus Šotimaal rahvahääletus, mis pidi otsustama, kas Šotimaast saab iseseisev riik. Kuigi referendumi võitsid väikese, aga siiski tuntava edumaaga iseseisvumise vastased (55,3% vastu, 44,7% poolt), ulatub selle rahvademokraatia sündmuse järelaine juba praegu Ühendkuningriigist oluliselt kaugemale.

Üks Euroopa nurkadest, kus Šotimaal toimuvat väga tähelepanelikult jälgiti, on Hispaania autonoomne piirkond Kataloonia, kus iseseisvusliikumine on viimastel aastatel hoogsalt jõudu kogunud. Enne Šotimaa rahvahääletust Kataloonia avalikus telekanalis TV3 ja kohalikes ajalehtedes muust praktiliselt ei räägitudki. TV3 ajakirjanike ametiühing kaebas isegi, et nende ajakirjanikele avaldatakse suurt poliitilist survet, mistõttu pole neil võimalik kutsestandardite kohaselt töötada. Lisaks vooris Šotimaale referendumit ettevalmistusi ja hääletust jälgima tohutul hulgal katalaani ajakirjanikke ja muid ühiskondlikult aktiivseid inimesi.

Miks on Šotimaa ja Kataloonia iseseisvusprotsessid erinevad?

Kataloonia ja Šotimaa iseseisvusprotsessidel on märkimisväärsed erinevusi. Nagu ütles oma kaasmaalased valimisurnide juurde viinud Šotimaa endine peaminister Alex Salmond tabavalt ühes oma paljudest intervjuudest: „Šotimaa referendum oli kooskõlastatud Ühendkuningriigi valitsusega ja see ongi suurim erinevus Katalooniast”. Salmond oli võitnud valimised referendumit pooldava platvormiga ning saanud 2012. aastal David Cameronilt Edinburghi kokkuleppega õiguse korraldada rahvahääletus konkreetse jah-või-ei-küsimusega.

Nii paindlik sai Briti peaminister olla kindlasti tänu sellele, et Ühendkuningriigil pole kirjalikku põhiseadust. Hispaania põhiseaduses aga on sõnaselgelt välistatud mis tahes autonoomse piirkonna või

üldse riigi mis tahes osa eraldumine. Nii siis ei ole Kataloonial vastavalt Hispaania põhiseadusele õigust ei omal algatusel eralduda ega ka selles küsimuses rahvahääletust korraldada. Võiks arvata, et väljapääs sellest olukorrast oleks põhiseaduse muutmine, kuid Madridi ülikonservatiivne valitsus on sellest rääkimisest senini kategooriliselt keeldunud.

Teine tähtis erinevus ongi keskvalitsuse avatus läbiräägitud lahenduse leidmiseks. Hispaania valitsus, kes on viimastel aastatel ajanud *de facto* retsentraliseerimise poliitikat, on erinevalt Ühendkuningriigi valitsusest asunud legalistliku teele. Peaminister Mariano Rajoy on võtnud äraootava seisukoha (või, nagu mõned seda nimetavad, pistnud pea liiva alla). Ta räägib vaid põhiseaduse sätete pühadusest ja keeldub igasugustest läbirääkimistest küsimuses, mida siin, Kataloonias nimetatakse „otsustamisõiguseks”.

Kuigi ettevaatlikkus on Rajoyle kui poliitikule üsna iseloomulik, on tema ja tema valitsuse seisukoha jäikus vägagi kooskõlas riigi legalistliku traditsiooniga ja sellega, kuivõrd oluline roll oli põhiseadusel Hispaania demokratiseerumise protsessis. Küüniliselt võttes võib põhjus peituda asjaolus, et Hispaaniast eraldumine on viimastel aastatel väga populaarseks muutunud, samas kui 2012. aastal – Edinburghi kokkuleppe sõlmimise ajal – toetas Šotimaa eraldumist Ühendkuningriigist vaid kolmandik piirkonna elanikkonnast.

Samal ajal annab Madridi ja Barcelona vastasseis meile ka olulisi vihjeid riigi praeguse poliitilise kultuuri kohta. Kataloonia erakondadel on olnud tähtis roll Hispaania demokraatlikus arengus. Kataloonia on traditsiooniliselt aidanud kaasa Franco-järgse Hispaania alustalade loomisele ja aidanud süsteemi stabiilsena hoida. Keskvalitsus on vastutasuks püüdnud hoida katalaane rahulolevatena, muu hulgas kultuuri- ja identiteediküsimustes. Viimastel aastatel on aga olukord muutunud. Kui David Cameron lubas mängida demokraatia mängureeglite järgi, avades

Berit Teetär

võimalused läbirääkimisteks ja võimu detsentraliseerimiseks, siis Hispaanias kipuvad kõik poliitilised debatid kujunema nullsummamängudeks.

Eriti tähtis küsimus on Hispaania ühtsus, mis konservatiivse PP jaoks on lausa kinnisidee. Seda küsimust näevad teistsuguse maailmavaatega erakonnad veidi teisiti, kuid vahe ei ole sugugi suur. Hispaania ühtsust kaitsevad kindlameelselt ka vasakpoolsed, eelistades seda eraldumisele ja lahkulöömisele. Nii olekski Hispaania kummagi suurema erakonna – sotsiaaldemokraatide PSOE või valitsuses oleva ülikonservatiivse PP – juhil raske leppida rahvahääletusega, mis võiks viia Hispaania Kuningriigi lagunemiseni.

Oma osa praeguses patiseisus on kindlasti ka Kataloonia valitsusse kuuluvaltel iseseisvuserakondadel, kes teadlikult pingestavad juba niigi keerulist olukorda. Nad on jätkanud väikeste, kuid tähtsate, nähtavate ja demonstratiivsete sammudega selle suunas, et 9. novembriks toimuks ühepoolset väljakuulutatud konsultatiivne rahvahääletus, millele keskvalitsus on selgelt vastu ja mille Hispaania põhiseaduskohus ka hiljuti peatas. Praegu (artikli kirjutamise hetkel) on laual kaks võimalust – kodanikuühiskonna abil korraldatav nõuandev küsitlus 9. novembril või ennetähtaegsed “plebitsitaarsed”

Scapix

11. september 2014. Ligi kaks miljonit inimest osales Barcelonas toimunud meeleavaldusel, et toetada Kataloonia iseseisvusreferendumit, mis oli plaanis 9. novembril, kuid tunnistati Hispaania keskvalitsuse poolt ebaseaduslikuks. Kataloonia rahvuspäeva Diada (11. septembril 1714. aastal alistus Barcelona Hispaania kuninga vägedele) tähistamiseks moodustasid meeleavaldajad hiiglasliku V-tähe, mis kulges mööda kaht Barcelona suurimat avenüüd – Diagonali ja Gran Viat, ühinedes Plaça de les Glòries Catalanes väljakul. V-täht sümboliseerib sõnu 'voluntat' (tahe), 'vote' (hääletus) ja 'victory' (võit).

valimised 2015. aasta kevadel. Viimased toimiksid justkui iseseisvusreferendum.

Südameid ei võida kindlasti valitsuse taktika kütta üles rahva hirne, loopida poriga Kataloonia poliitikuid ja kasutada mitmesuguseid ähvardusi alates sellest, et kui katalaanid tõepoolest iseseisvuvad, jäävad nad ilma oma pensionidest ja ka Euroopa Liidust. Ähvardatakse ka autonoomia äravõtmisega, juhul kui Kataloonia piirkondlik valitsus peaks nõuandva rahvahääletuse korraldamist jätkama. Tegelikult aga valavad Madridi ähvardused hoopis õli tulle, andes iseseisvuse soovijatele kaalukaid argumente juurde.

Kolmandaks erinevad kummagi piirkonna praegused pädevused oluliselt. Isegi kui Hispaania pole täielik föderatsioon, on ta kindlasti poolföderalistlik riik. Paljude jaoks just selles probleem seisnebki. Kui seni on föderaliseerumine olnud tabuteema, mille PSOE alles hiljuti murdis, peavad paljud (eriti konservatiivid) Hispaaniat juba niigi liiga föderaalseks – teiste jaoks pole ta seda piisavalt. Kataloonia valitsusel, Generalitatil, on juba praegu suured valitsemisõigused. Nii on tal ainuõiguslikud, samaaegsed või ühised volitused Hispaania keskvalitsusega enamikus valitsusvaldkondades peale maksustamise, riigikaitse, piirikontrolli

ja kohtusüsteemi. Šotimaa pädevused on sellega võrreldes tagasihoidlikud ning nende juurdesaamist hakataksegi nüüd Ühendkuningriigi valitsusega läbi rääkima.

Mis on ühist?

Sellegipoolest on mõlema piirkonna iseseisvusliikumistel mõndagi ühist. Kummagi pool on see liikumine arenenud marginaalse tähtsusega üritusest arvestatavaks poliitiliseks jõuks. Kuigi Šotimaa iseseisvuse pooldajad rahvahääletust ei võitnud, kogusid nad siiski arvestatavad 44,7% hääletest. Piirkonna mõnes osas oli pooldajaid isegi rohkem, eriti Glasgow's, Šotimaa suurimas linnas, kus iseseisvumist soovis 53% hääletanutest. Kataloonias jäi veel paari aasta eest eraldumise toetajate protsent alla 40. Praeguste, 2014. aasta arvamusküsitluste kohaselt soovib aga Kataloonia iseseisvumist juba 60% katalaanidest.

Nii rahva kui ka piirkondliku eliidi laialtulatuse toetuse saanud liikumised toituvad kasvavast vastandumisest valitsevale klassile ja poliitilisele süsteemile, mis omakorda põhineb enamasti kasvaval ebavõrdsusel ja keskklassi hääbumisel. Kui Šotimaal oli iseseisvusliikumise keskmes heaoluriigi säilitamine ja too-

ridevastane kampaania, siis Kataloonias näevad vasakpoolsed oma kampaanias iseseisvat Katalooniat alternatiivina praegusele Hispaaniale (rohkem võrdsust, vähem korruptsiooni). Kataloonia iseseisvumist pooldavad parempoolsed ei ole aga tingimata samal arvamusel. Nende jaoks on iseseisvuse puhul vähem oluline fundamentaalne muutus ühiskonnas ning tähtsam Kataloonia „õiguspärane” staatus maailmas ja majanduslikud võimalused. Kuigi näha on „iseseisvusväsimuse” märke, on toetus eraldumisele jätkuvalt kõrge. Osaliselt seetõttu, et rahval on raske identifitseerida ennast Rajoy valitsuse retsentraliseerimise katsetega, mis väljenduvad näiteks püüdes alla suruda katalaani keele kasutamist koolides, aga ka valitsuse erilise konservatiivsusega (eriti ultrakonservatiivse abordiseaduse näol, mille vastuvõtmine paistab hetkel olevat edasi lükatud). Valitsusest võõrandumise teema ei ole probleemiks ainult Kataloonias. Valitsuse ultrakonservatiivsed algatused ei leia heakskiitu ka Hispaania elanikkonna valdava enamiku seas – avalik arvamus on sellistes küsimustes nagu naiste ja geide õigused liberaalne.

On veel üks mõte, mille käis välja Euroopa Välissuhete Nõukogu (ECFR) esimees

Mark Leonard oma hiljutises blogipostituses. See on seotud eespool mainitud poliitilisele süsteemile vastandumisega ning kirjeldab tabavalt mõlemat protsessi. Leonard väidab, et isevalitsemise soov kaalub järjest enam üles majanduslikud argumendid. Tõepoolest, nii Šotimaal kui ka Kataloonial oleks majanduslikult palju võita, kuuludes suurema riigi koosseisu, eeldusel muidugi, et mängureeglid on õiglased. Sellest hoolimata tunnevad mõlemad riigitud rahvad, et nad ei ole esindatud. See on tõenäoliselt seotud tänases Euroopas laialdaselt levinud tunde- ga: arusaamaga, et kuigi valijad saavad valimistel valitsusi vahetada, ei saa nad mõjutada nende poliitikat.

Miks mõjutab Šotimaa referendum Katalooniat ja teisi sarnaseid piirkondi?

Analüütikute jaoks oleks Šotimaa referendumi mõjude uurimine olnud kaht-

lemata palju huvitavam, kui sellel oleks hääletatud eraldumise poolt. Siis oleks läbirääkimised Ühendkuningriigi ja Euroopa Liiduga andnud olulisi vihjed selle kohta, kuidas võetaks Euroopas ja kogu maailmas vastu uut, rahvahääletuse tulemusel sündinud riiki. Kuna Šotimaa ei oleks iseseisvaks saanud automaatselt, tulnuks tal eraldumise tingimused Briti valitsusega läbi rääkida. Millised oleksid olnud need läbirääkimised? Pikad? Lühikesed? Emotsionaalsed? Pragmatilised? Arutada oleks tulnud ka Šotimaa kuuluvust Euroopa Liitu. Üks Euroopa mõttekodade koostöös sündinud uuringuprojekt näitab, et kuigi ükski ELi liikmesriik iseseisvat Šotimaad ei soovinud, poleks nad ometi šotlasi iseseisvumise eest ELi liikmesuse takistamisega karistanud. Isegi mitte need riigid, kel on omaenda iseseisvusliikumistega poliitilisi probleeme. Siiski jäävad vastamata küsimused, kas Šotimaa Ühendkuningriigist eraldumisele oleks järgnenud Euroopa Liidust

väljaheitmine ning pikad ja keerulised läbirääkimised taasühinemiseks. Just neile probleemidele mõtlevad praegu Kataloonia iseseisvusliikumise liidrid ja üldisemalt Hispaania demokraadid, kuid paraku ei ole pretsedenti, millele tugineda.

Kuid see, mis hetkel katalaane inspireerib ning kahtlemata ka teisi iseseisvus- hääletust taotlemaid piirkondi argumen- teerida aitab, ei ole niivõrd iseseisvumise küsimus kui selline, vaid protsess ise. Kuigi Šotimaal hääletati iseseisvumise vastu, löi see kahtlemata pretsedendi, kuidas lahendada demokraatlikult sel- liseid poliitilisel tundlikke küsimusi, nagu on iseseisvumispüüdlused. Šotimaa referendumist võib saada otsedemokraa- tia eeskuju, mis tõenäoliselt viib rah- vahhääletuste sagedasema kasutamiseni ka küsimustes, mis ei ole iseseisvusega seotud. ■

ÕPETUSSÕNA

Rootsi uus valitsus

Per Heister

*Euroopa Rahvapartei fraktsiooni nõunik
Euroopa Parlamendis*

Ennustused täitusid: Euroopa üks vii- maste aegade edukamaid valitsusi sai 14. septembril toimunud valimistel lüüa.

Paar aastat tagasi nimetas Financial Times Rootsi rahandusministrit Anders Borgi Euroopa number üheks, kuna tänu talle jäi Rootsi pärast 1930. aastaid ühe raskeima majanduskriisi tagajärgedest enam-vähem puutumata. Rootsi oli pal- judes edetabelites parimate seas, saavu- tades aastakümnete parimaid tulemusi. Neljast erakonnast koosnev mittesotsia- listlik koalitsioonivalitsus, kes tuli võimule 2006. aastal ja võitis ka järgmised, 2010. aasta valimised, oleks ülejäänud maailma arvates pidanud ka neist vali- mistest puhtalt välja tulema.

Kuid seda ei juhtunud. Viimasel aastal jäid nad arvamusuuringutes oma konkurentidele alla kuni 20%-ga. Vaid suhteliselt eduka valimiskampaaniaga suutsid nad seda vahemaad vähendada. Kuigi avalik arvamus näis tugevalt kal-

duvat vasakule, mida rohkem või vähem kinnitasid ka punaste/roheline/roosade (feministid) tugevad tulemused mais toi- munud Euroopa Parlamendi valimistel, valmistas lõpptulemus vasakpoolsetele pettumuse.

Võitjaks osutus ksenofoobne Rootsi demokraatide erakond, kes sai 13% hää- lest, mis on enam kui kaks korda rohkem kui eelmistel valimistel. Kuna teised era- konnad ei ole valmis nendega koostööd tegema, on see tekitanud keerulise olu- korra. Valitsuserakonnad kaotasid kokku ligi 10% häälest, kusjuures moderaadid üksi juba 7%, mistõttu peaminister ja erakonna juht Fredrik Reinfeldt astus juba valimisööl mõlemalt kohalt tagasi.

Ainus alternatiiv uue valitsuse moodus- tamiseks tuleb leida vasakpoolsete seast. Enne valimisi oli opositsioonijuht Stefan Löfven keeldunud avaldamast, milliseid erakondi ta tahab uude valitsusse kaasa- ta. Ta üritas jätta muljet, nagu suudaksid sotsiaaldemokraadid valitsemisega ise hakkama saada. Kardeti, et ta üritab käed

lüüa mitte ainult rohelistega, vaid ka reformi läbinud vanade kommunistidega.

Valimistulemused valmistasid ilmselgelt pettumuse valitsuskoalitsioonile, kuid pidid sama suureks pettumuseks ole- ma vasakpoolsetele, kes suutsid pärast kaheksat opositsiooniaastat kokku saada vaid 0,01% häälest.

Scanpix

3. oktoober 2014. Rootsi uus valitsus parlamendi hoone ees Stockholmis. Vasakult: Anna Johansson, Sven-Erik Bucht, Mehmet Kaplan, Helene Hellmark Knutsson, Aida Hadzialic, Kristina Persson, Margot Wallström, Ibrahim Baylan, Gustaf Fridolin, Alice Bah Kuhnke, peaminister Stefan Löfven, Mikael Damberg, Åsa Romson, Isabella Lövin, Magdalena Andersson, Anders Ygeman, Annika Strandhäll, Morgan Johansson, Peter Hultqvist, Ylva Johansson, Åsa Regnér, Gabriel Wikström, Ardalan Shekarabi ja Per Bolund.

Kõik kolm puna-rohe-punast erakonda oleks koalitsioonis moodustanud praegusest parlamendikoalitsioonist suurema valitsuse, millega oleks tekkinud olukord, kus valitsuse ettepanekud lähevad juhul, kui Rootsi demokraadid puuduvad või hääletamata jätvad, alati läbi.

Kuid juba järgmisel päeval pärast valimisi välistas Stefan Löfven koostöö endiste kommunistidega ning valitsus, mille ta lõpuks rohelistega moodustas, on väga nõrk koalitsioon, mida esimeste küsitluste kohaselt toetab vähem kui 40% elanikkonnast. Valitsuse strateegia lähtub valit-

suse ettepanekutest, mis on koostatud vasakpoolsete toel. Pärast seda püütakse neile leida laiemat toetust. Reeglina saab see olema raske, kuna mittesotsialistide koalitsioon on lubanud ühiselt osaleda ka 2018. aasta valimistel.

Kuigi uuel peaministril olid suured ambitsioonid koostada järgmiseks aastaks laiapäjalisi poliitilisi lahendusi sisaldav valitsusprogramm, osutus see, mis 3. oktoobril avaldati, üllatavalt vasakpoolseks. Opositsioon reageeris sellele teravalt, kuna peaminister lubas

hariduses ja tervishoius valikuõigust käsitlevad reformid peatada.

Uue valitsuse tähtsaimaks proovikiviks saab eelarve kinnitamine detsembri alguses. Kas see väga nõrk valitsus suudab vasakpoolsetega kokku panna enamuseelarve, mida mittesotsialistid Rootsi demokraatide toel maha ei hääleta, kuigi viimastega kindlasti mingeid läbirääkimisi ei tule?

Rootslastel on huvitavad ajad. ■

PEATOIMETAJA SOOVITAB

Suurepärase raamat Põhja-Korea oludest

Äripäeva kirjastus avaldas augustikuu keskpaigas huvitava raamatu kommunismi viimasest kantsist – „Põhja-Korea. Salaja maailma kõige suletumas riigis”. See on seni kõige põhjalikum eesti keeles ilmunud raamat saladuslooriga kaetud kommunistlikust kummitusteriigist.

Sellise riigi nagu Korea Rahvademokraatliku Vabariigi olemasolu oleks 21. sajandil raske uskuda, kui see ei eksisteeriks meie kõrval. Raamatu on kirjutanud tuntud Briti uuriv ajakirjanik ja kirjanik John Sweeney, kes on töötanud Observeri ja BBC palgal rohkem kui 60 riigis,

nende seas niisugustes sõja- ja konfliktikolletes nagu Alžeeria, Iraak, Tšetšeenia ja Bosnia, kuid ka Ceaușescu-Rumeenia. Autori suured kogemused ja oskus näha tegelikkust näilisuse taga on andnud lugejale õudse, kuid objektiivse pildi tänapäeva kõige julmemast türanniast.

Raamat põhjustas ka paraja skandaali, kuna ajakirjanikuna ei olnud Sweeneyl võimalik Põhja-Koreasse pääseda, London School of Economicsi akadeemilise töötajana esinedes ja tudengitega reisisid süüdistati teda aga kooli ärakasutamises ja üliõpilaste ohtu seadmises. Kuid muul moel poleks see raamat ka valminud.

Autor illustreerib Põhja-Korea olustikku arvukate näidetega konkreetsete inimeste saatusest, analüüsides nende taustal režiimi olemust ja otsides selle juuri, võrreldes teiste totalitaarsete riikidega. Ta jõuab pisut vaieldavale järeldusele, et Põhja-Korea seisab tänu oma rassipuhutuse ideoloogiale lähemal Natsi-Saksamaale kui teistele kommunistlikele riikidele. Kuid see võrdlus on omal kohal, kui mõista, et Natsi-Saksamaa ja Stalini NSV Liit olid tegelikult väga sarnased režiimid, mistõttu Põhja-Korea diktaatori Kim Il Sungi stalinismi „edasiarendus” andiski hübriidi kommunismist ja natsionaalsotsialismist.

Sweeney näitab, et Põhja-Korea ühiskond on äärmuseni silmakirjalik ja valelik. Lähtudes sotsialismideest, mille järgi on ülim väärtus inimeste võrdsus, on Põhja-Korea ilmselt kõige ebavõrdsem

ühiskond tänapäeva maailmas – võimuloligarhia ja tavainimese vahel haigutab seal põhjatu kuristik ning juht on seatud jumala seisusesse. Võimuladviku seisus on muudetud pärilikuks, tavainimene elab aga näljasurma piiril. Sotsialismi eesmärk likvideerida inimese ekspluateerimine on leidnud Põhja-Koreas lahenduse orjuses, koonduslaagrite ebainimlikes oludes, riik on rakendatud valitseva klassi ohjeldamatu egoismi teenistusse. Selle riigi juhtkonnal ei saa olla enam mingeid ideaale, rahvast hoitakse totaalsel vales põhineva propaganda, suletuse ja salastatuse abil hirmus ja teadmatuses. Põhja-Korea on musternäide sellest, kuidas kommunistlikud ideaalid ja tegelikkus teineteist välistavad.

Kui kaua selline orjalaager võib veel püsida? Kui suri Kim Il Sung, loodeti, et režiim on sunnitud liberaliseeruma. Kim Teise lahkumine põhjustas üksnes massihukkamised poliitilises juhtkonnas. Sweeney loodab, et selline türannia ei saa püsida viitkümmet aastat, nagu kartis raamatus tsiteeritud Rumeenia diplomaat. Kuid totalitaarsete riikide lõpp on enamasti ootamatu. Nad võivad püsida aastakümneid, kuid variseda kokku juba homme. Valus küsimus on, kuidas suu-

davad mitu põlve ajupestud inimesed kohaneda demokraatlike oludega ja kui kaua see aega võtab.

Soovitan raamatut kõigile, kes huvituvad Korea ajaloost, totalitaarsete riikide toimimisloogikast, aga eriti sellest, milline on kommunismi tegelikkus. ■

REISIKIRI

Ring ümber Šotimaa

Aimar Altosaar

Kui Šotimaa iseseisvaks, tekiks Põhja-Euroopasse riik, mis oleks oma suuruse, rahvaarvu ja ka looduse poolest väga sarnane Skandinaavia maadega. Pindala 78 772 km² on suurem kui Taanil ja Islandil, elanike arv 5 194 000 (2009) aga peaaegu sama, mis Soomes ja Taanis ning natuke enam kui Norras. Alates roomlaste ajast on nimetatud maad, mis jäi põhjapoolse keiser Hadrianuse ajal ehitatud vallist, ka Kaledooniaks, gaeli keeles on aga maa nimi Alba.

Šoti juurtega rahvast elab USAs ja Kanadas 13–14 miljonit, Uus-Meremaa elanikest väidab kuni viiendik end olevat šoti päritolu. Kindlasti leidub šotlasi ka igal pool mujal, sest julgus ja seiklushimu on selle põhjamaise rahva iseloomujoon-

ned ning maakeral pole kohta, kuhu nad poleks jõudnud.

Õhtumaade ja tegelikult kogu maailma ajalugu ja kultuuri on kaledoonlased mõjutanud vähemalt kaks tuhat aastat. Meie ajaarvamise 2. sajandil panid sealised põliskasukad piktid Rooma leegionide edasitungi seisma nii kindlalt, et maailmariik oli sunnitud ehitama sõjakate mägilaste vastu tollaegsed superrajatised – Hadrianuse ja Antoniusse vallid. Need merest-mereni ulatuvad vallid on maastikul siiani nähtavad. Tänapäeva Šotimaa piir kulgeb kahe ajaloolise valli vahelt.

Šotimaa reisi esimesed poolteist päeva tutvusime Edinburghiga, Šotimaa suuruselt teise linnaga, kus asub ka parlament ja valitsus. Kuigi ametlik elanike arv –

476 600 (2011) pole palju suurem Tallinnast, mõjub väga erinevate linnaosadega, pika hiilgava ajaloo ja silmapaistvate kultuuritraditsioonidega Edinburgh suurlinlikult. Meie pealinnaga sarnaseks teeb linna vanalinn ja kõrgel künkal asuv võimas kindlus.

Pärast ööbimist Edinburghi ülikooli uues kampuses, kus suviti pakutakse öömaja ka tavaturistidele, jõudsime hommikul kiiresti kesklinna ja vanalinna, kus valmistuti suureks *tattoo*'ks – sõjaväeorkestrite paraadiks. Suurürituse tarvis olid Edinburghi lossimäele, otse ajaloolise lossi ette kokku pandud hiiglaslikud tribüünid. Lossist parlamendihooneni viib High Street, Kuningliku Miili tänav, mis oli pidupäevaseks rahvast täis. Sellel, kirikute ja pubide vahel kulgeval lõpu-

Erakogu

Kiltides torupillimehed ja nende pillide hingestatud muusika kuuluvad Edinburghi ja kõigi teiste Šotimaa linnade tänavapilti.

tul kunstilaadal, nägime heal professionaalsel tasemel etenduskunsti ja põnevat muusikaesitust.

Esimese tõelise šotiliku paraadielamuse saime aga all-linnas Grass Marketil, kus kohaliku toidu- ja käsitöövalikuga tutvudes hakkasime kuulma üle linna kайkuvaid trummilööke. Ümber vaadates ei näinud me midagi, kohalikud olid rahulikud, kuid turistid hakkasid kogunema turuplatsi tänavapoolsesse serva ja uurisid, mis toimub. Trummipaugud liikusid High Streetilt mööda kõverat Victoria tänavat allapoole. Kõigepealt ilmusid nähtavale politseiautod ja politseinikud ning seejärel ka esimesed vabamüürlaste lipud ja vimplid. Ja siis nad muudkui tulid ja tulid! Ikka vanameistrid oma sümbolitega ees, siis heas sportlikus vormis mees suure trummiga, kes hasartselt ja täie jõuga kahelt poolt nuiadega trumminahku tagus, tema ümber väiksemate trummidega mundrikuubedes mehed

ning seejärel 20–40-liikmeline flöödiorkester. Selliseid kirevaid, paukuvaid ja reibast šoti marsimuusikat mängivaid ja rivis sammuvaid rühmi tuli järjest oma poolsada – mõnes neist oli flöötide asemel peamiseks pilliks akordion. Trummi tagusid aga kõik, kuni nahad ribadeks, mistõttu suurte trummilööjate läheduses tassisid tütarlapsed varutrumminahku.

Oma lühikese reisi jooksul puutusime šoti tseremooniatega kokku korduvalt. Järgmisel päeval, kesklinnast rendiautoga välja sõites pidime ootama veerand tundi torupillide ja kiltidega marssivate šotlaste paraadi taga. Meeleolukat torupillimuusikat tegid kolme klanni rahvariites orkestrid. Nende järel marssisid tähtsad ametiisikud ja linnarahvas.

Järgmisel päeval alustasime oma ringreisi Põhja-Šoti mägismaale, Highlandsi. Esimene peatus – maa suurim linn Glasgow (elanikke 598 830 (2011)) on

värv Lääne-Šoti maakondadesse ning sealst lähedalt algab ka Highlands. Kahe suurima linna vahemaa on vaid 80 km ja kui eeslinna ka arvestada, lahutab kahte linnast vaid poolsada kilomeetrit. Šoti majanduse ja elujärje heast käekäigust annab tunnistust silmapaistvalt heade maanteed rägastik, mis ümbritseb mõlemat suurt linna, Glasgow'd ja Edinburghi ühendav M8 läheb isegi otse Glasgow südalinnast läbi. Glasgow's oli meil enne ööbimist hubases perehotellis õhtul aega jalutada vaid kaubamajade rohkes all-linnas ning vaadata ringi hiiglaslikus raudteejaamas (tundub, et Suurbritannias on igal linnal meie mõistes hiiglasuur raudteejaam!).

Teekond Lääne-Šoti mägede läänerrannikule, Firth of Lorni (vään Iirimaa ja Britannia vahel) äärsesse Obanisse kujunes väga põnevaks mitte ainult kääneliste mägiteede tõttu – need on seal heas korras ning isegi vihma ajal ohutud –, vaid

Inveraray linnakese pärast, mis asub ülipika merelahe kõige tagumises tipus. Selle väga võluva rannikulinna lähedale on peitunud üks suur ja kuulus loss. Nimelt kuulub sealne ajalooline kinnistu Argylli hertsogite Campbellide suguvõsale. See kuulus mägišotlaste suguvõsa astus Šotimaale dramaatiliseks kujunenud 18. sajandi kodusõjas jakobiitide ülestõusu ajal brittide ja Lowlandi šotlaste poolele. Kuigi Šotimaa liideti Ühendkuningriigiga ametlikult 1703. aastal, jäid põhjapoolsed mägismaa šotlased siiski suhteliselt iseseisvaks. Nad murti alles sajandi keskel, kui mitmed mõjukamad Highlandsi klannid liitusid kesk- võimu pooldanud madalmaa šotlastega. Veriseks kujunenud kodusõja tulemusena rändas suur osa mägišotlasi Uude Maailma, kohalejäänud keelati traditsioonide järgimine, ka kildid ja torupillid jäid aastakümneteks põlu alla. Campbellid kujunesid aga ühtsemaks muudetud Suurbritannias rikkaks ja mõjuvõimsaks suguvõsaks. 1743. aastal 15. sajandi kindluse asemele ehitatud Inveraray loss on tänapäevalgi paljude Campbellidele kuuluvate losside hulgas kõige tähtsam, sest seal elab ka klanni juht. Lossi omanikud on rikkalikud kunstivarad, ajaloolise interjööri ja isegi majapidamistarbed avanud külalistele vaatamiseks, kuid kahjuks päris hertsogit meile siiski ei näidatud!

Obanist suundusime piki rannikut põhja, kuulsu Loch Nessi järve poole. Teel vaatasime ringi ka romantilises Fort William'is, Highlandi maakonna suuruselt teises linnas, mis asub pika merelahe Loch Linnhe kirdetipus. Sinna ulatub välja Põhja-Šoti mägismaa uusaja arengut väga märkimisväärselt mõjutanud Kaledoonia kanal. Selle 60 miili pikkuse veeteega tutvusime põhjalikumalt Fort Augustuse lüüside juures. Nägime, kuidas Loch Nessilt tulnud laev läbis lüüse, et suunduda edasi Loch Lochy järvele ning sealt juba Fort Williamisse. Põhjamerd Invernessi kohalt läbi järvede Põhja-liri merega ühendav kanal rajati aastatel 1804–1822 ning see koosneb 29 lüüsis, mis on 170–180 jalga pikad, 40 jalga laiad ning 25 jala sügavused, ning veel neljast akveduktist ja kümnest rajatisega seotud sillast. See hiigelehitus aitas käima tõmmata Šoti mägismaa majanduse pool sajandit pärast maad laastanud kodusõda. Kunagiste sõjakate klannide järeletulijad said üle valusatest

kaotustest tänu kanaliga tekkinud uutele kaubateedele. Ettevõtlikumad neist hakkasid töösturiteks ja tegelema rahvusvahelise kaubandusega, pannes 19. sajandi jooksul aluse sealsele mitmekülgsele tugevale majandusele.

Mägismaa suurimas linnas Invernessis, mis asub Loch Nessi kirdetipu ja Põhjamere vahel Nessi jõe kaldail, on võimalik põhjalikumalt tutvuda mägišotlaste kuulsurikka ajalooaga. Peale roomlastega sõdinud piktide saabusid siia Iirimaalt keltide (gaelid) hõim skotid, kes andsid hiljem nime kogu maale. Gaelikeelseid raadiosaateid ja TV-programme saab sealmail kõikjal jälgida, kuid tegelikult räägib seda vana keelt vaid 1–2% šotlastest ja needki elavad peamiselt loodepoolsetel saartel. Keelelise pildi teeb kirjuks mitme inglise dialekti kasutamine, millest üks on ametlikult tunnustatud šoti keel. See on tavalisele võõramaalasest inglise keele oskajale täiesti arusaamatu. Lisaks on veel eraldi šotlastele õpetatav inglise keel. Kirjapilt oli aga kõikjal meilegi arusaadav inglise keel ja mingeid arusaamatusi keelelisel pinnal turistide rikkal Šotimaal me ei kogenud.

Lõunapoole liikusime tagasi üle Šoti mägismaa, mille mururoheline pind on kaetud lõpututu hulga valgete täppidega – lammastega. Miks sealsed lambad ei ole karjas, vaid hulguvad üksikult, jäigi meile saladuseks. Mägismaa kesk- ja idaosa oli puudest paljas ning vastas täiesti viskipudeli siltidelt saadud kujutlusele mägismaast.

Teel Perthist Dundeesse tuli keerata Tay jõe poole ning sealt edasi aitasid sildid meid leida „imelist Šoti veiniaeda ja siidrimaja” Cairn O' Mohri. Selgus, et olime sattunud Šotimaa ainsasse ettevõttesse, mis toodab tööstuslikus mahus kohalikest aia- ja metsaadidest veine nii kodumaisele turule kui ka ekspordiks Prantsusmaale, Saksamaale ja Rootsi. Peale maasika-, vaarika-, leedripuu- ja murakaveinide maitseid hästi nii kevadisteku kui ka sügiseste tammelehtede veinid. Kuna meie hulgas oli ka Eesti loodusandidest veinitootja, siis tekkisid kohapeal mõtted sõlmida selle imelise veiniaiaga lähemaid sidemeid. Eesti võililleveinid võiksid olla nende tammeleheveinidele väärikas vahetuskaup! Nii me vähemalt müüjaga arutasime. Veinimaja restoraniist lahkudes olime veendunud, et siia

tuleb peatselt tagasi tulla, et omanikega lähemat tutvust teha.

Õhtupoole saime aga eriti rohelise elamuse, kui sõitsime Perthist läände, siis Crieffist lõunasse ning jõudsime Drummondi lossi aegade juurde. Kui turismibrošüür lubas, et esmanägemisel panevad need aiad igäüht õhku ahmima, siis arvasin, et see on lihtsalt reklaamitrafarett. Kui aga jõudsime Drummondi vana lossi väravast sisse kivirinnatise äärde, et heita pilk all laotuvale aiale, siis oligi just õhu ahmimine see, mis meid tabas! Nelisada aastat tagasi asutatud aed on suur Prantsuse stiilis park suuremate ja väiksemate põdsasseinade, vigurheki-keste, labürintide, antiikkujude, lehtlate, geomeetristeks tahukateks pügatud puude ja salapärase pargivaimuga, mida tajub igäüks, kes selles imelises inimese ja looduse koosluses ringi liigub. Pargi tagumise müüri taga leidsime lopsaka ning liigi- ja sordirikka köögiviljaaia, ka täiusliku omasuguste hulgas. Tund aega oli loomulikult liiga vähe sellise meistriteosega tutvumiseks, kuid lossi kord oli karm, kell 18 pandi väravad kinni ning ööseks meid ei jäetud.

Reisi viimane päev viis meid taas Edinburghi. Nägime Šotimaa iseseisvuse pooldajate kampaaniat, mida tehti linatänavatel ja väljakutel suure innuga nägime ka šotlaste koduakendel suuri YES-postereid ning tundus, et vähemalt mägismaal, mis on maailmale andnud viski, kildi ja kus mängitakse igal võimalusel torupilli, ollakse iseseisvumiseks valmis. Kuid vist ei tulnud Lowlands seekord veel iseseisvuseidega kaasa, nagu me nüüd teame. Me ei tea ka, kuidas hääletasid mõjuvõimsad Campbellid, kelle lossis me käisime ning kes 250 aastat tagasi olid üheks otsustavaks jõuks iseseisvumise kaotamisel. Nendele ja paljudele teistele küsimustele soovitan kõigil otsida vastust Šotimaal ringi reisis, kohalike inimestega suheldes ja selle maa imelisi ande nautides.

Neljaliikmeline reisieltskond sõitis Šotimaal ringi 8.–17. augustil 2014. ■

Maailma Vaade
www.maailmavaade.ee

Peatoimetaja: Mart Nutt
Kollegium: Tunne Kelam, Mart Laar, Kadri Kopli, Aimar Altosaar, Berit Teeäär,
Marko Mihkelson, Andres Herkel, Veiko Lukmann, Juku-Kalle Raid
Toimetuse juhataja: Anneli Kivisiv, Kaja Villem, Kaja Sörg, Kadri Vanem
Keelekorrektor: Hille Saluäär
Toimetuse kontakt: +372 5690 9237, anneli.kivisiv@gmail.com

English version of the magazine is available at
www.maailmavaade.ee/en

Väljaandja: Tunne Kelami büroo, Kivisilla 4-9, Tallinn 10145
+372 773 4201, kaja.villem@irl.ee

3. oktoober 2014, Hong Kong. Kähmlus demokraatiat toetavate meeleavaldajate ja Occupy Central liikumise vastaste vahel Mongkoki kaubanduspiirkonnas, mille peatänavana on protesteerijad hõivanud. Hong Kongi demokraatiameelse liikumise avalik toetus on hakanud möranema, sest elanikele läheb kohati vägivaldselt segi paisatud töö- ja eraelu kalliks maksma.

Kesk-Aafrika Vabariigi sisekonflikt ei ole siiani lahenduseni jõudnud. Eesti kaitsevõelased käesoleva aasta suvekuudel genotsiidi ära hoidmas.

3. oktoobril 2014 Läti parlamendi valimiste tulemusena säilitas valitsemisõiguse võimul olnud koalitsioon. Valimiste põhiküsimused olid riigi julgeolek ja hirmvenemeelse erakonna võimuletuleku ees.

Scampix

Scampix

Scampix

Sisukord

Peatoimetaja veerg	lk 2
Üleatlandilised suhted läbi Obama prisma: muutused, millesse saame uskuda, Matthew Crandall	lk 3
Prantsusmaa ja üleatlandiline side, Kalev Stoicescu	lk 5
Soome ja NATO – kas lähenemine viib ühinemiseni? Intervjuu Pauli Järvenpääga	lk 8
NATO koostöö Aasia ja Vaikse ookeani piirkonna riikidega ehk Mida arvavad „elevandid“ NATOst? Vlad Vernygora	lk 10
Venemaa ja Euroopa: kriisi kultuurilisi komponente, Mihhail Lotman	lk 12
Budapesti memorandumid julgeolekutagatiste kohta, 1994	lk 15
Kas nõukogudejärgne revanš või Putini strateegiline valearvestus? Vladimir Juškin	lk 16
Milleks Eestile Arktika? Veiko Lukmann	lk 18
Kuidas taltsutada Islamiriiki – strateegiline malepartii Lähis-Idas, Holger Mölder	lk 20
Šotimaa – kuidas edasi? Pille Petersoo	lk 23
Kuidas mõjutab Šotimaa referendum Kataloonia iseseisvusliikumist? Elina Viilup	lk 25
Rootsi uus valitsus, Per Heister	lk 27
Suurepärane raamat Põhja-Korea oludest	lk 28
Ring ümber Šotimaa, Aimar Altosaar	lk 29

Wilfried Martensi nimelise Euroopa Uuringute Keskuse ja Pro Patria Koolituskeskuse ühisväljaanne. Vastutus käesolevas väljaandes avaldatud faktide või seisukohtade ja nende edasise kasutamise eest ei lasu Wilfried Martensi nimelisel Euroopa Uuringute Keskusel, Pro Patria Koolituskeskusel ega Euroopa Parlamendil, vaid üksnes autoritel.